

ISSN 2072-0297

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

СПЕЦВЫПУСК

Является приложением к научному журналу
«Молодой ученый» № 4 (242)

4.1
2019

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 4.1 (242.1) / 2019

Спецвыпуск

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Редакционная коллегия:

Ахметова Мария Николаевна, доктор педагогических наук
Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук
Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук
Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук
Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)
Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук
Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук (Казахстан)
Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук (Азербайджан)
Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук
Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук
Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук
Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук
Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук
Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук
Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук
Жураев Хусниддин Олтинбоевич, кандидат педагогических наук (Узбекистан)
Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения
Искаков Руслан Маратбекович, кандидат технических наук (Казахстан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)
Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук
Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук
Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук
Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук
Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук
Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук
Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук
Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук
Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук
Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук
Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук (Казахстан)
Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии (Казахстан)
Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук
Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук
Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук
Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук
Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук
Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры
Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук (Узбекистан)
Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук
Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)
Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)
Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)
Ахмеденов Кажмурат Максutowич, кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)
Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)
Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)
Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)
Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)
Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)
Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)
Демидов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)
Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)
Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)
Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)
Кадыров Кутлуг-Бек Бекмуратович, кандидат педагогических наук, декан (Узбекистан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)
Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Кыят Эмине Лейла, доктор экономических наук (Турция)
Лю Цюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)
Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)
Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)
Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)
Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)
Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)
Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Узаков Гулом Норбоевич, доктор технических наук, доцент (Узбекистан)
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры (Россия)
Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)
Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)
Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)
Шуклина Зинаида Николаевна, доктор экономических наук (Россия)

На обложке изображена *Кэрол Гиллиган* (1936), американская феминистка, специалист по этике, психолог, которая стала известна благодаря своей работе по теме этических сообществ и этических отношений и выявлению определенных субъектно-объектных проблем в этике.

Кэрол родилась в Нью-Йорке. Она получила степень бакалавра с отличием по английской литературе в Свартморском колледже, степень магистра в области клинической психологии в Редкливском колледже и докторскую степень в области социальной психологии в Гарвардском университете.

Начало шестидесятых ознаменовалось для нее духом новых идей и вызовом истеблишменту. Она вышла замуж за Джеймса Гиллигана, студента-медика Университета Кейс Вестерн Резерв и родила своего первого ребенка из трех. Однако это не удержало ее дома. Она увлекалась искусством и даже присоединилась к современной танцевальной труппе, активно участвовала в движении за гражданские права, стала частью своего рода международного женского сообщества в университетском городке.

В 1968 году Кэрол вела преподавательскую деятельность в Гарварде совместно с Эриком Эриксоном и Лоуренсом Колбергом, двумя ведущими теоретиками основной психологии. Она заметила, что теория идентичности Эриксона отражает его собственную жизнь, а идеи Колберга о моральных дилеммах перекликаются с его собственным опытом. То есть их выводы основывались на чисто мужской точке зрения, совсем не учитывая женский опыт. Таким образом, Гиллиган предложила свою теорию стадий нравственного развития женщин, основанную на ее идее моральных голосов. По ее словам, есть два вида моральных голосов: мужской и женский. Мужской голос «логичен и индивидуален», это означает, что акцент в моральных решениях — защита прав людей и обеспечение справедливости. Женский голос уделяет больше внимания защите межличностных отношений и заботе о других людях. Гиллиган утверждает, что андрогинность, или объединение мужского и женского, — лучший способ реализовать свой потенциал как человека.

Ее первой книгой, которая вызвала общенациональную дискуссию, стала «Иным голосом: психологическая теория

и развитие женщин» (1982 год). В ней Кэрол представила свою теорию «этики заботы» в качестве альтернативы иерархического и принципиального подхода к этике. Гиллиган называет различные моральные подходы «этикой заботы» и «этикой справедливости» и признает их принципиально несовместимыми. *The Boston Globe* заявил, что «Иным голосом» стала предметом стольких опровержений, что ее больше не воспринимают всерьез как академическую работу и что выводы Гиллиган о том, что различия в моральных соображениях имеют какое-либо отношение к полу, не могут распространяться. Гиллиган не была удивлена критикой. Свои выводы она основывала на интервью, а не на статистических исследованиях, и никогда не хотела, чтобы ее идеи были высечены в камне. Затем последовали и другие публикации о нравственности и развитии женщины как личности: «Картографирование моральной сферы: вклад женского мышления в психологическую теорию», «Создание связей: реляционный мир девочек-подростков», «Встреча на перекрестке: женская психология и развитие девочек; женщины, девочки и психотерапия: сопротивление рефреймингу», «Рождение удовольствия».

Одновременно с публикациями пришло и признание. Гиллиган покинула Гарвард в 2002 году, чтобы перейти в Нью-Йоркский университет в качестве полноправного профессора Школы образования и Школы права. Она также является приглашенным профессором в Кембридже, в Центре гендерных исследований.

Кэрол Гиллиган — обладательница премии Grawemeyer в области образования от Университета Луисвилля, премии Хайнца за «человеческое состояние». Журнал *Time* в 1996 году назвал ее одной из 25 самых влиятельных американцев.

Хотя некоторые из ее публикаций и выводов остаются спорными, нельзя не признать, что Гиллиган изменила характер дискуссий в психологии. Благодаря ей больше не считается нормой проводить исследования, исключая женщин, а затем делать выводы о поведении человека.

Екатерина Осянина, ответственный редактор

СОДЕРЖАНИЕ

Janzayov M. M., Kenbaev B. Q., Ázbergen D. Sortishilik ózgergishtik jáne sortjańartý surypaýlary múmkindikterin paıdalaný.....	1	Косанов С. У., Байтуған Қ. Б. Асханалық қызылшаны Қызылорда облысы жағдайында өсірудің технологиялық ерекшеліктері.....	10
Жулдызбай Г., Ысмаил Э., Жусупова Л. А. Поликонденсация жағдайында алюмосиликофосфаттар синтезі.....	2	Косанов С. У., Бекішева А. А. Экологическое сортоиспытание и технология возделывания отечественных сортов тыквы в условиях Кызылординской области.....	11
Жусупбекова М. Қ. Ұлы даланың жеті қыры аясында жастарды тәрбиелеу	4	Кыяхметова Ш. А. Ілияс Жансүгіровтің «Беташар», «Қолбала», «Қуат», «Кеңес», «Құсбегінің айналасында» және «Мұз қала» поэмалары жайында	13
Ибраев Г. М., Нарымбаев К. Д. Кризис Евросоюза: истоки и ее возможные последствия	5	Нұрманов Н. Сыбайлас жемқорлық мәселесі мемлекет саясатының негізі	16
Ибраев Г. М., Нарымбаев К. Д. Роль Ассамблеи народа Казахстана в межнациональном согласии и стабильности современного Казахстана.....	7	Сартаева Н. Т., Сартаева А. Т. Бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастыру	18
Қайырғазина М. Қ. Дереккөздермен жұмыс бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту құралы ретінде	9	Сыдыкова А. К., Туребаева А. Е. Nonverbal communication in different cultures ...	20

Sortishilik ózgerishtik jáne sortjańartý suryptaýlary múmkindikterin paidalaný

Janzaqov Marat Myqtybauly¹, aýylsharýashylyǵy ǵylymdarynyń kandidaty, qaýymdastyrylǵan professor;
Kenbaev Baqyt Qýntaıuly², aýylsharýashylyǵy ǵylymdarynyń kandidaty, qaýymdastyrylǵan professor;
Ázbergen Dınara¹, stýdent

¹«Bolashaq» ýnıversiteti (Qyzylorda qalasy, Qazaqstan Respýblıkasy)

² M. Yksanov atyndaǵy polıtehnikalıq kolledj (Qyzylorda qalasy, Qazaqstan Respýblıkasy)

Óte turaqty tuqym qýalaý arqasynda ósimdikter kóbeı prosesinde ózderiniń qasietteri men belgilerin birqatar urpaqta myqty saqtaıdy. Buny jergilikti buryńǵy eski sortlardan jeke suryptaý ádisimen shyǵarylǵan dándi daqyldar men basqa da daqyldardyń tanymal seleksialyq sorttaryn ósirý tájiribesi rastaidy [1].

Qazirgi kezde buryńǵy KSRO territoriasynda eshqandaı azǵyndaı belgilerisiz óndiriste 80 jylǵa ósirilip kele jatqan kóptegen sorttar bar ekeni belgili. Ojarǵa – qarabıdaıdyń Viatka, qaraqumyqtyń Bogatyr, arpanyń Nýtans 187, tarynyń Saratovskaıa 853 sorttary jatady.

Bizdiń elimizde Resei seleksiasynyń sorttary – Ońtústik-Shyǵys AShǴZI shyǵarǵan, qarabıdaıdyń ortasha pisetin Saratovskaıa krýpnozernaıa sorty Batys Qazaqstan oblysy óblysy óndirisinde 1956 jylǵa kúni keshege deın paidalanýǵa ruqsat etilgen bolsa, Oral AShǴZI shyǵarǵan qaraqumyqtyń ortasha pisetin Bogatyr sorty Aqmola, Almaty, Shyǵys Qazaqstan, Qaraǵandy, Qostanaı, Pavlodar, Soltsústik Qazaqstan oblystarynda 1949 jylǵa, malazyqy daqyldardyń jergilikti otandyq seleksia sorttary: jońyshqanyń Semirechinskaıa mestnaıa 1937 jylǵa, Karagandinskaıa 1 – 1938, itqonaqtyń Karagandinskaıa 1196 – 1947, Karagandinskaıa 242 – 1953, erkekshóptiń Aktıýbinskı ýzkokolosy mestnyı – 1943, Aktıýbinskı shırokokolosy mestnyı – 1948, Karabalykskı 202 – 1949, tamysabaqsyz bıdaıyqtyń Karabalykskı 86 sorty 1959 jylǵa jáne osy kezderi de ózderiniń qasietteri men belgilerin birqatar urpaqta myqty saqtaı ósirilip keledi [2].

Dándi daqyldardyń paidalanýǵa ruqsat etilgen sorttary aımaqqa usynılǵan agrotehnika jáne joǵary tuqym sharýashylyǵy mádenietinde ósirýden tuqymnyń joǵary ónimdilikti qasietterine sebepker bolatyn biologialyq jáne sharýashylyq qasietter men belgilerdi berik saqtaıdy.

Buryńǵy KSRO-daǵy seleksialyq mekemelerde 1937 jylǵa bastap úlken aýqymdaǵy tuqym sharýashylyǵy prosesinde sortishilik jaqsartatyn jekelei qaitara suryptaýlar qoldanyldy jáne júzdegen gektarlarǵa negizgi kúzdik jáne jazdyq bıdaı, arpa, tary, asburshaq, jasymyqtyń paidalanýǵa ruqsat etilgen sorttaryna suryptaý pitomnikterin saldy. Biraq úlken aýqymdaǵy kóptegen sortishilik qaitara suryptaýlarǵa qaramai, paidalanýǵa ruqsat etilgen sorttardy jaqsartýda jetistikter bolǵan joq. Falen seleksialyq stansiasynda Lýtessens 62 sortynyń 1,5mln-ǵa jýyq masaqtary suryptaý pitomnıǵın qalaýǵa qaralyp shyqty. Bul sort úshin 50-den asa seleksialyq-tájiribelik mekemeler úlken kólemde suryptaý

pitomnıǵın qalady. Biraq olardyń birde bireýinen Lýtessens 62 sortynan ónimdirek jańa sort ala almady nemese onyń tozańdyq qarakuıege men shved shybynyna tózimdiligin, sonǵı-aq dániniń undyq-nandyq sapasyn arttyra almady. Osyndaı jumystar basqa daqyldarda da eshqandaı nátiyeler bergen joq [3].

Dándi daqyldardyń paidalanýǵa ruqsat etilgen standartty sorttaryn suryptaý ádisimen jaqsartý jónindegi úlken kópjyldyq jumystar, olardyń basty sharýashylyq qasietterin árdaim jaqsartý múmkin emestigin, bul ádisti sátti qoldanı birinshi kezekte suryptatyn belgilerdiń tuqym qýalaıtyn ózgerishtigi dárejesine bılanysty ekindigin kórsetti.

Joǵaryda atalǵan standartty sortpen jumysta sort jańartatyn áserdiń bolmaýy sortishilik ózgerishtiktiń álsiz kórinýinen. Shyǵy bydandyq sorttar, ózdiginen tozańdanatyn daqyldardyń jergilikti buryńǵy eski sorttarynan jekelei suryptaý ádisimen alynǵan tizbektik sorttarǵa qaraganda, ózgerishtikke óte qabiletti keledi. Tegi bydandyq sortlardan sort jańartatyn jekelei suryptaý ádisimen ári qaragı seleksialyq jumys prosesinde keıde jańa, qundyraq sorttar shyǵarýǵa bolady. Oǵan mysal retinde, «Qazaq eginshilik jáne ósimdik sharýashylyǵy ǴZI» JShS kúrishtiń Memtizbege 2004 july engizilgen Pak-Lı sortynan sortishilik jeke suryptaımen shyǵaryp, 2008 july Memtizbege engizgen, qazirgi kezde Almaty oblysyna paidalanýǵa ruqsat etilgen kúrishtiń erte pisetin Zaria sortyn, Reseıdiń V. S. Pýstavoi atyndaǵy BMDǴZI-ynda rapstyń shvedtik Global sortynan jekelei suryptaımen alynyp, 2005 july Memtizbege engizilgen, qazirgi kezde de Aqmola, Soltústik Qazaqstan jáne Qostanaı oblystaryna paidalanýǵa ruqsat etilgen jazdyq rapstyń Iýbileinyı sortyn, «Qazaq eginshilik jáne ósimdik sharýashylyǵy ǴZI» JShS sheteldiń Dekabig sortynan jekelei sortishilik suryptaımen jasalyp, Almaty oblysyna paidalanýǵa ruqsat etý úshin 2012 july Memtizbege engizilgen maıburshaqtyń ortasha pisetin Jansaıa sortyn keltirýge bolady [4].

Aıqas tozańdanatyn daqyldar arasynan qaita sortishilik suryptaýlar, ózin tozańdıtyn sorttar arasyndaǵyǵa qaraganda áserlirek bolyp keledi. Úzdiksiz sortishilik suryptaýlarmen aıqas tozańdanatyn daqyldardyń qoldanystaǵy sorttaryn jaqsartýǵa jáne jańa sorttar shyǵarýǵa bolady.

Sótip, bizdiń elimizdegi sortishilik ózgerishtik boıynsha zertteýler men seleksialyq-tuqym sharýashylyǵy jumystarynyń kópjyldyq tájiribeleri elitalyq tuqymdar óndirýdegi qoldanylatyn sortishilik jaqsartatyn suryptaýlardyń áseri aıqas tozańdanatyndar sorttarynda áldeqaida kúshirekteý bolatyn

sortishilik ózgerishtiktin qarymyna bailanystugyn rastady. Tájirbede qandai da bolmasyn polimerli belgiler boynsha geterozigotaly, mysaly, bidaı dandindegı jelimsheniń mólsheri boynsha, ózin tozańdartyń daqyldardyń býdandyq sort-tarynyń da sortjaqsartyly múmkindigi joqqa shyğarylmaıdy. Biraq bul mindet Bezostai 1 sortynyń jaqsartylǵan elitасыn jasaı boynsha júrgizilgen jumystar kórsetkenderi óte qıyn.

Jelimshe mólsheri joǵary bolyp keletin tizbektelir, sonymen birge kóp jaǵdailarda tómen ónimdi.

Tuqymnyń ónimdilik sapасыn anyqtaityn negizgi belgiler boynsha sortishilik tuqym qýalaityn ózgerishtik proses, tuqymdyq suryptaıylarmen jyl сайын barlyq jańa ózgeristerdi ustap qalýǵa múmkin bolatyndai, sótip osy negizde ósiriletin sortty jaqsartatyndai tez júrmeıdi.

Ádebiyet:

1. Гуляев Г. В., Гужов Ю. Л. Селекция и семеноводство полевых культур. — М.: Агропромиздат, 1987. — 447 с.
2. Қазақстан Республикасында пайдалануға рұқсат етілген селекциялық жетістіктердің мемлекеттік тізілімі. [2018 ж. 28 ақпан № 95] // EGEMEN QAZAQSTAN. — 2018. — 20 сәуір.
3. Жанзақов М. М. Егістік дақылдар селекциясы. — Астана: Фолиант, 2015. — 416 с.
4. Сборник сортов и гибридов сельскохозяйственных культур, используемых в Республике Казахстан. — Астана, 2017. — 125 с.

Поликонденсация жағдайында алюмосиликофосфаттар синтезі

Жулдызбай Гулбакыт, магистрант;

Ысмаил Эльмира, магистрант;

Жусупова Лэйля Ажибаевна, техника ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Полимерлі фосфаттар ғылым мен техниканың түрлі салаларында кеңінен қолданылады. Бастапқы мономерлік фосфаттардың конденсациясы барысында әртүрлі дәрежедегі алмастырылу дәрежесіндегі тармақталған құрылымдар пайда болады, онда белгілі бір синтез жағдайында бөлшектердің әр түрлі өлшемдері бар тесіктер ұйымдастырылуы мүмкін. Нәтижесінде полимерлі, оның ішінде түрлі металдардың тотықтарымен түрлендірілген фосфаттар нано-, микро — және мезопордың реттелетін арақатынасы бар синтетикалық сорбенттерді алу үшін, сондай-ақ органикалық және бейорганикалық текті әртүрлі ластағыштарға іріктелуі үшін өте перспективалы қосылыстар болып табылады.

Ғылыми — техникалық әдебиеттің талдауынан көптеген бейорганикалық сорбенттердің құрамына фосфаттар, гидроксидтер, силикаттар немесе алюминий силикофос-

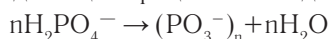
фаттары, сондай-ақ кальций кіреді. Кейбір ғылыми жұмыстарда [1—3] натрий, кальция силикополифосфаттар негізіндегі жүйеде тежегіш және сорбициялық қасиеттері бар кеуекті материалдардың алыну мүмкіндігі айтылған. Алайда, бұл өнімдер суда өте жоғары ерігіштікке ие, бұл оларды сорбент ретінде қолдануға мүмкіндік береді. Силикофосфатты қосылыстардың ерігіштігін төмендету үшін синтезделген силикополифосфаттардың құрамына ерігіш өнімдердің пайда болуына ықпал ететін қосылыстар енгізу қажет. Бұл тұрғыда ең перспективалы және қолжетімді алюминий тұздары болып табылады. Силикополифосфат материалдарын түрлі әдістермен, соның ішінде гидратталған монофосфаттарды термиялық поликонденсациялаумен алуға болады. Жоғары температуралы конденсация арқылы кристалды полифосфаттарды алу тәсілі.

Кесте 1. Химиялық құрамы мен температураға тәуелді үлгілердің салмақ жоғалтуы

Үлгі құрамы	Синтез температурасы, оС			
	200	300	400	500
Массаның жоғалуы, Δm, салыс. %				
Ca(H ₂ PO ₄) ₂	0,15	0,20	0,41	0,45
Ca(H ₂ PO ₄) ₂ : Al(H ₂ PO ₄) ₃ =3:1	0,18	0,34	0,41	0,45
Ca(H ₂ PO ₄) ₂ : Al(H ₂ PO ₄) ₃ =1:1	0,21	0,30	0,42	0,63
Ca(H ₂ PO ₄) ₂ : Al(H ₂ PO ₄) ₃ =1:3	0,26	0,25	0,44	0,52
Al(H ₂ PO ₄) ₃	0,34	0,37	0,59	0,49

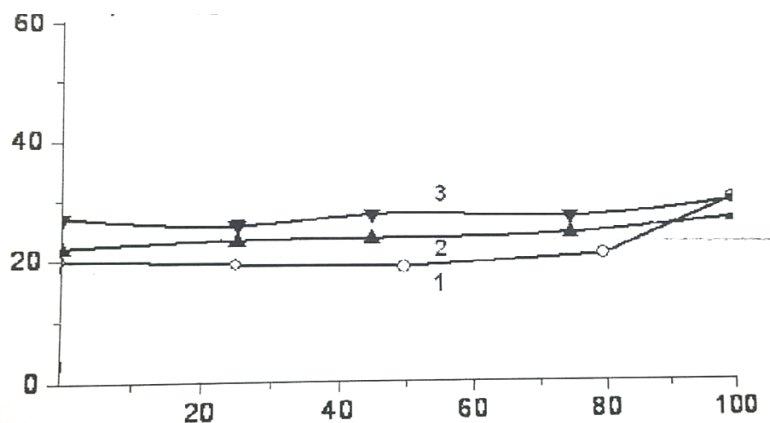
Қатты фазадағы монофосфаттар қазіргі уақытта препараттық химияда да, өнеркәсіптік өндірісте да кең тараған болып табылады. Жалпы түрде термиялық поликонденсация процесін келесідей ұсынуға болады:

Әдетте, кальций дигидромонофосфатының термиялық сусыздануының соңғы өнімі әртүрлі модификациялардағы γ — $\text{Ca}(\text{PO}_3)_2$ және β — $\text{Ca}(\text{PO}_3)_2$ полифосфаттар болып табылатыны белгілі [4–5]. Ал $\text{Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$ алюминий дигидрофосфатының термиялық поликонденсациясы кезең-кезеңмен жүзеге асырылады және құрамы дегидратация процесінің температурасымен анықталатын өнімдердің қоспасын алуға әкеледі [5]. Осылайша, 200–225°C температура аралығында қышқыл ди- және трифосфаттардан тұратын өнімдер қоспасы түзіледі: $\text{Al}_8\text{H}_{12}(\text{P}_2\text{O}_7)_9$ және $\text{H}_2(\text{AlP}_3\text{O}_{10})$. Температураның 450°C дейін көтерілуі алюминий $\text{Al}(\text{PO}_3)_3$ полифосфатының түзілуіне әкеледі, ол 450–500°C температура аралығында $\text{Al}_2\text{P}_4\text{O}_6$ циклогексафосфатына өтеді. 600°C $\text{Al}_2\text{P}_6\text{O}_{12}$ алюминий тетрафосфат $\text{Al}_4(\text{P}_4\text{O}_{12})_3$

циклине ауысады. Осылайша, бастапқы жеке кальций дигидрофосфатын және алюминийді сусыздандыру соңғы өнімдері белгілі. Алайда, құрамында кальций, алюминий фосфаты және суда еритін силикаттар бар күрделі көп компонентті жүйелерде термиялық поликонденсация өнімдерінің молекулалық құрамы мен қасиеттері әдебиетте сипатталмаған. Осыған байланысты өнімдер « $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2\text{-Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$ » және « $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2\text{-Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3\text{-Na}_2\text{O} \cdot 2,7\text{SiO}_2$ » жүйелерінде 400–600°C температура аралығында синтезделді. Эксперимент барысында синтез кезінде бастапқы үлгілердің және олардың қоспаларының массасының жоғалуы анықталды. Нәтижелер кестеде берілген (1-сурет). Жоғарыда келтірілген деректерден қалай (1-кесте) кеуекті кальций-алюмополифосфатты сорбенттерді синтездеу кезіндегі су шығыны көбінесе аддитивті сипатта болады, бұл қоспа құрамының өзгеруі кезінде дегидратация процесі жылдамдығының елеулі өзгеруінің жоқтығын көрсетеді, яғни үлгілер массасының жоғалуы бойынша тәжірибелік деректер теориялық есептелген нәтижелермен сәйкес келеді.

$\Delta m, \text{сал. \%}$

$\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2 \rightarrow \text{mol \% Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$

Сурет 1. Құрамы мен температурасына байланысты кальций алюмофосфаттарын синтездеу кезінде массаның жоғалуы: 1–400°C; 2–500°C; 3–600°C.

Жалпы алғанда аддитивтен шамалы ауытқулар, яғни теориялық эксперименттік мәндер эксперимент қателіктерімен байланысты және кальций мен алюминийдің бастапқы дигидромонофосфаттарын поликонденсациялау үдерістері механизмінің өзгеруін айқын көрсете алмайды. Сұйық шыны қоспаларының қатысуымен кальций дигидрофосфаты үшін массаның жоғалуының қисық өзгеруі, сондай-ақ термоөңдеу температурасының барлық диапазонында тікелей сызықтан іс жүзінде ауытқымайды. Термоөңдеу температурасының жоғарылауымен алюминий дигидрофосфаты үшін массаның жоғалуының қисық өзгеруі.

Алынған нәтижелер негізінде синтез барысында компоненттердің өзара реакциясының жүретіндігі дәлелденеді және одан әрі компоненттердің қасиеттеріне әсер ететін дегидратация өнімдерінің түзілуі мүмкін. Осылайша, « $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2\text{-Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$ » жүйесінде синтез температурасы 400°C дейін болғанда, негізінен қышқыл кальций мен алюминийдің қышқылды ди-, үш- полифосфаттарынан тұратын өнімдер қоспасы түзіледі. Ал термоөңдеу температурасының өсуімен және сусыздандыру процесінің тереңдеуімен қышқыл сызықты полифосфаттар орта тұзға өтіп, жартылай циклденеді. Айтылған болжам ИК-спектроскопиялық және рентгенофазалық

талдаулардың деректерімен расталды. Мысалы, $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2\text{-Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$ жүйесінде 400°C -та синтезделген өнімдердің ИК-спектрлерінде 458, 513, 736, 767, 1645 cm^{-1} аймағында сіңіру жолақтары болады, мысалы $\text{Ca}_3\text{H}_2(\text{P}_2\text{O}_7)_2$ кальцийдің қышқылды дифосфатына тән.

Термоөңдеу кезінде бастапқы компоненттердің калциалюминийдің аралас фосфаттарының пайда болуымен өзара әрекеттесуі орын алады, бұл қоспаның бастапқы жеке компоненттерінің термоөңдеу өнімдерін сіңірудің негізгі жолақтарының ығысуы мен қарқындылығының өзгеруінде пайда болады. « $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2\text{-Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$ » жүйесінде алынған үлгілердің дифрактограммалары $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$:

$\text{Al}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3=3:1$ арақатынасында және 400°C температурасында да бастапқы компоненттердің кальций-алюминийдің қышқыл фосфаттарының түзілуімен өзара әрекеттесуімен дәлелденеді, сонымен қатар жаңа рефлекстер пайда болады. Сондай-ақ, термоөңдеу өнімдері аморфты қоспалар екенін атап өткен жөн. Термоөңдеу температурасының өсуімен қышқыл фосфаттар өзінің құрылымдық-байланысқан суын жоғалтады. Жүйенің фосфатты компоненттерінің бірін сұйық шынымен ауыстырып, натрий силикаты құрамын ұлғайтқанда және синтез температурасын жоғарылатқанымызда, жүйеле кристалдық поликонденсация өнімдерінің дәрежесі артатыны анықталды.

Әдебиет:

1. Жусупова Л. А., Тапалова А. С., Джусипбеков У. Ж., Фишбейн О. Ю. Синтез и свойства кристаллических силикополифосфатов кальция // Проблемы химической технологии неорганических, органических, силикатных и строительных материалов и подготовки инженерных кадров: сб. тр. Междунар. научно-практ. конф. — Шымкент, 2002. — Т. 2. — С. 35–39.
2. Жусупова Л. А., Жакитова Г. У., Джусипбеков У. Ж. Переработка фосфорных шлаков на сорбенты для очистки производственных вод от нефтепродуктов // Сб. тез. докл. научно-практ. конф. По актуальным вопросам химизации сельского хозяйства. — Ташкент, 2002. — С. 109.
3. Жусупова Л. А., Капралова В. И., Жакитова Г. У., Губайдуллина Г. М. Исследование ингибирующих свойств растворимых продуктов поликонденсаций системы « $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2\text{-NaH}_2\text{PO}_4\text{-Na}_2\text{O}\cdot m\text{SiO}_2$ » // Изв. НТО «Кахак». — 2003. — № 2 (9). — С. 44–48.
4. Кузьменков М. И., Плышевский С. В., Печковский В. В. и др. Разработка технологии производства метафосфата алюминия // Химическая промышленность. — 2004. — № 10. — С. 595–597.
5. Капралова В. И. Коррозионная стойкость металлов в водных растворах с добавками растворимых силикофосфатов // Высокие технологии-залог устойчивого развития. Тр. Межд. научн. конф. — Алматы, КазНТУ, 20137 — Т. 27. — С. 100–103.

Ұлы даланың жеті қыры аясында жастарды тәрбиелеу

Жусупбекова Мәдина Қойшыбайқызы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі таңда жастардың тәрбие мәселесі басты назарда тұр. Себебі, жастар біздің болашағымыз, келешек мемлекет билігінің басында тұратын тұлғалар. Сондықтан жастардың бойында қазақстандық патриотизм сезімін қалыптастыруымыз керек. Қазақстандық патриотизм дегеніміз не деген сұраққа жауап беру үшін алдымен патриот деген ұғымға тоқталайық. Патриотизм деген грек сөзінен аударған кезде «отан» дегенді білдіреді. Патриотизм дегеніміз адамның өз Отанын, туған жерін сүю, оған жаны ашу дегенді білдіреді. Ағылшын ойшылы Бернард Шоу «патриотизм деген сенің елін басқа елдерден жақсы, себебі сен ол жерде туылғансың» деп тұжырымдайды.

Патриотизм мәселесі алдымен ҚР Президентінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [1] атты мақаласында көрініс тапқан. Бұл — мақала ғана емес, мазмұны терең, ауқымы өте кең, ұлт руханиятын ХХІ ғасыр биігіне көте-

ретін рухани жаңғыру, ұлт санасын жаңғырту бағдарламасы деуге болады.

Жаңғырудың бір бағыты өзіннің мәдениетін және өз ұлттық кодын сақтау болып табылады. Бұл әрбір этностың өз мәдениетіне ие бола тұра, салт-дәстүрлерін қадірлеп сақтап ұрпақтан ұрпаққа жеткізу деп білеміз, себебі бұл біздің ұмытылмайтын тарихымыз. Сондықтан қоғамның, оның ішінде әрбір тұлғаның рухани жаңғыруы өткені мен қазіргінің келешекпен байланысы.

Осы орайда ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 21 қараша 2018 жылы жарық көрген «Ұлы даланың жеті қыры» [2] атты мақаласының орны мен мәні зор. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев мақалада өз тарихын біліп, құрметтеп мақтан тұту керектігі жайлы айтып өтті. Мақаланың кейбір тұстарына шолу жасасақ, біріншіден, «Архив-2025» бағдарламасының өзекті екенін айтсақ болады. Өйткені біздің ата-бабаларымыздың өркендеу

өмірі жайлы әлі де ғылыми негіздемелер жоқ, сондықтан осындай құжаттар зерттеуді талап етеді. «Архив-2025» бағдарламасы қазақ елінің пайда болғанынан бастап қазірге дейінгі бүкіл шет ел мен отандық архивтерінің фундаменталдық зерттеулерін қамтитын болады. Осыған байланысты Елбасы патриоттық тәрбиені мектептен бастау керектігі туралы айтады, ол үшін мектептерде тарихи-археологиялық қозғалыстарды құру керек деп тұжырымдайды. Әрине бұл бағдарламаны қолдаймыз, жастар өздерінің шығу тегін және оның барлық қазақстандықтар үшін бір екендігін білуге міндетті.

Екіншіден, Н.Ә. Назарбаев киноиндустрияны дамытуды сөз етті. Бұл мәселеде өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Кино өнері мәдениеттің бір бағыты болып есептеледі, сондықтан Қазақстан мемлекетінің өркендеуі туралы фильмдер көрсетілсе, онда жастар телдидар арқылы да патриоттық сезімге тәрбиеленері сөзсіз. Әрине, киноның жастарға әсері мол. Егер советтік кезеңдегі тәрбиеленген жастарды, яғни біздерді алатын болсақ, біз сол кездегі ертегі, мультфильм, кинолармен тәрбиеленіп өстік деп айтуға болады. Ол ертегілер не жақсы, не жаман екенін, біреудің ала жібін аттама деген, біреуге зиян келтірме деген ұғымдарды бойымызға қалыптастырды. Осы тұрғыда Елбасының қазақтың Ұлы даласының батырларын, ойшылдарын, басшыларын мысал етіп сапалы мультфильмдер мен

жастар фильмдерін шығару туралы айтқан пікірін толығымен қолдаймыз.

Үшіншіден, ҚР Перзиденті «Ұлы дала фольклорының антологиясы» және «Ұлы даланың ежелгі әуендері» атты жинақтарын жасауды межелеп қойды. Бұл бағытты да дұрыс деп сесептейміз, себебі ата-бабамыздан қалған ауызекі әндер мен әңгімелер, қобызда, сазсырнайда сол әуендерді орындау жоқтың қасында, әрине, оларды қазіргі заманауи түрде жасаса, кешегі мен бүгінгінің байланысы деп білер едік. Бұл бір жағынан өз тарихымызды білу болса, екінші жағынан қазақ халқының әдет-ғұрыпын, дәстүрін насихаттау болып табылады.

Осы айтылғанның бәрі жастардың бойында қазақстандық патриотизмді қалыптастырады. Қазақстандық патриотизм көпұлтты және көпконфессионалды қоғамның жетістігі және барлық азаматтарды біріктіріп, әрі қарай еліміздің тәуелсіздігін дамытады. Патриоттық тәрбиедегі ең бастысы жастардың бойында белсенді азаматтық ұстанымды және елінің келешегі үшін жауап беру сезімін қалыптастыру.

Сонымен, қазақстандық патриотизм мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізі және заманауи әлемдік бәсекеге қабілеттіліктің кепілі болатын әлеуметтік қасиет. Осыған орай мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі — азаматтарды Елін сүйетіндей етіп, мемлекет мүддесін қорғауды өз борышы сияқты қарайтындай етіп тәрбиелеу деп білеміз.

Әдебиет:

1. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы // <http://www.akorda.kz/kz>.
2. Мемлекет басшысының «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы // <http://www.akorda.kz>.

Кризис Евросоюза: истоки и ее возможные последствия

Ибраев Галимбек Мадиекович, магистр педагогических наук, старший преподаватель;
Нарымбаев Куандық Датхабаевич, магистр гуманитарных наук, старший преподаватель
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (г. Кызылорда, Казахстан)

О кризисе Евросоюза вот уже на протяжении нескольких лет вся западная пресса в открытую ничуть не смущаясь пишет о том, что Евросоюз вступает в полосу тяжелого во многом опасного для своего развития и будущего кризиса. Среди основных симптомов этого кризиса — миграционная проблема, рост праворадикальных движений, замедление экономического роста еврозоны, но главное — неспособность руководства ЕС дать адекватный ответ на вызовы сегодняшнего дня. В документах и резолюциях Еврокомиссии глубинные причины кризиса вообще не затрагиваются. В этой связи я позволил себе для убедительности высказанных нами мыслей привести мнения по этому вопросу двух видных критиков европейского проекта — французского историка и антрополога Эмманюэля Тодда и философа Ми-

шеля Онфре. Они считают, что Евросоюз обречен на гибель по причине слишком больших различий в исторической традиции, психологии и укладе жизни европейских наций. Подобно СССР в 20 веке, Евросоюз споткнулся о человеческий фактор и не смог навязать свою идеологию народам «империи». Авторы обращают внимание на удивительный факт: образование Европейского Союза в феврале 1992 года практически совпало во времени с распадом другой «империи» — Советского Союза (конец декабря 1991 года). Случайно ли такое совпадение? Или ЕС решил перенять у СССР эстафету и предложить свой проект объединения народов? Задумка была благая: «отцы-снователи» ЕС Робер Шуман и Жан Монне мечтали преодолеть вековые конфликты на континенте и создать «Европу народов». Однако этот проект

сегодня терпит крах. Согласно всем опросам общественного мнения, большинство европейцев негативно относятся к Евросоюзу, Еврокомиссии и другим органам объединенной Европы. Евроскептики во всей Европе считают Еврокомиссию паразитическим образованием, холодным и бюрократическим монстром, который не выражает интересов народов Европы, никем не избирался и защищает абстрактные неолиберальные принципы. Наряду с этим все сильнее проявляется протест против единой европейской валюты евро, которая становится помехой для экономического развития Южной Европы, прежде всего Италии и Греции [1].

Известный французский философ Мишель Онфре на страницах еженедельника *Magia* выражает мнение, что Маастрихтский договор 1992 года заложил основы новой европейской империи. Евросоюз сочетает признаки международной организации и государства, но по важным параметрам он представляет собой именно империю, считает Онфре. Ведь империя — не обязательно монархия, форма правления может быть любая — демократическая, феодальная, коммунистическая. Евросоюз имеет свой флаг, свой девиз «Единство в разнообразии», свой гимн, свою идеологию (неолиберализм), свою конституцию (Римский договор), свою валюту (евро), свой парламент в Страсбурге и свое правительство (Еврокомиссия) в Брюсселе. У Евросоюза есть «отцы-основатели» (Робер Шуман и Жан Монне), свои апостолы (Конрад Аденауэр, Франсуа Миттеран, Жак Делор), активные пропагандисты, вышедшие из мая 68 года, такие как Даниэль Кон-Бендит, интеллектуалы (Жак Аттали) и практически весь мир европейской журналистики, придерживающийся неолиберальных взглядов. Показательно, что во имя этого «священного имперского монстра» теперь запрещено защищать интересы национальных государств и наций. Иначе тебя назовут националистом, ксенофобом, расистом и даже неонацистом. На самом деле, возник новый вид идеологической нетерпимости, который лишает права голоса всех, кто защищает интересы граждан и отдельных стран.

Мишель Онфре констатирует: «Маастрихтская империя (Евросоюз) является неолиберальной тиранией, которая навязывает народам Европы рыночные наднациональные законы, используя авторитарные и бюрократические методы государства. ЕС располагает собственным бюджетом, полученным на средства европейских налогоплательщиков, который обеспечивает ему политическое и идеологическое доминирование. Маастрихтская империя имеет громадный медийный ресурс — прессу, радио, телевидение и интернет, через которые непрерывно ведет мощную пропаганду. Что касается идеологии, то ее лучше всего отражает манифест французского леволиберального фонда *Terra Nova*. В нем констатируется, что европейские избиратели все больше тяготеют к правопопулярным и националистическим движениям [2].

Онфре напоминает, что на референдуме 2005 года французы отвергли Маастрихтский договор. Однако

брюссельские бюрократы смогли обойти народное вето и заменили провалившийся проект конституции ЕС Лиссабонским договором, который одобряли уже парламенты, игнорируя мнение избирателей. В этой связи Онфре выражает симпатию попыткам Великобритании сбросить с себя ярмо Маастрихтской власти. Он уверен, что предстоящие в 2019 году выборы в Европарламент станут победой «народных» сил [3].

Аналогичной точки зрения придерживается французский историк и антрополог Эмманюэль Тодд. В интервью немецкому изданию «Шпигель» (*Der Spiegel*) он отмечает, что сегодняшняя Европа в кризисе, она расколота, народы лишены веры в будущее, а правящие элиты ощущают свое бессилие. Это очень печально, но такого развития событий следовало ожидать. Более того, оно было неизбежно.

Тодд придерживается не экономического, а антропологического взгляда на историю Европы. Он считает, что создавать механизмы сотрудничества между европейскими нациями после Второй мировой войны было благородной и вполне разумной задачей. Вопрос — в степени интеграции. Именно как антрополог он уверен, что невозможно построить европейское сверхгосударство, учитывая колоссальные различия в культурном уровне, традициях и моральных установках народов, населяющих Европу. Евросоюз явно переоценил свои возможности — так же, как Советский Союз до него [4].

Важнейшие изменения происходят в глубинах социальной жизни. Европе угрожает очередная раздробленность, поскольку политики и экономисты, навязывающую либеральную идеологию, не учли разнообразия континента. Они приказали французам работать как немцы, немцам — вообще отказали в праве на идентичность. Но они не учли, что француз никогда не захочет и не сможет работать как немец, что уж говорить о нациях южной Европы. Европейская идеология стала выражением экономического догматизма, она не желает признавать реальность и потому зашла в тупик [5].

Тодд уверен, что невозможно понять нынешний европейский кризис, если оставаться заложниками принципов, на которых был построен Евросоюз. Это вера в примат экономики и общее движение наций к единому потребительскому рынку. Наоборот, сегодня повсюду доминирует тенденция к неравенству и неравномерному развитию. Это стало результатом доктрины свободного рынка и глобализации. Во всем мире развернулась беспощадная экономическая и торговая война. А в Европе монетарный союз резко усилил противоречия между странами: они участвуют в общей гонке, но с разными гириями на ногах [6].

Валютный союз (евро) был идеей президента Франции Миттерана, который хотел таким образом ограничить экономическое доминирование Германии и немецкой марки. Однако сугубо рациональный расчет француза привел к тому, что более слабые экономики Европы были вынуждены подлаживаться под немецкие финансовые

критерии — уже под видом евро. Это стало кошмаром для большинства экономик зоны евро и только усилило позиции Германии. Греция и Италия — тому самый яркий пример.

Нынешний кризис в Европе, заключает Тодд, ведет к тому, что итальянцы, англичане, французы и немцы, не говоря о венграх и поляках, все сильнее ощущают свою национальную идентичность. Они возвращаются к своим национальным ценностям и корням, находя в них залог самосохранения. Неолиберальные теории вроде «братства народов», мультикультурализма и свободного рынка по-

терпели полный крах. Достаточно взглянуть на жесткое противодействие, которое вызвало в Европе нашествие мигрантов. Но в Брюсселе этого как будто не замечают, еврократы живут в отрыве от реальности. Это самоослепление имеет исторические аналогии и напоминает поведение правящих классов Франции накануне Великой французской революции, российской элиты перед падением царизма, Политбюро КПСС накануне Перестройки. К проявлениям растущего в мире изоляционизма и национализма Тодд относит Брексит и появление на политической сцене президента США Дональда Трампа [7].

Литература:

1. Бардина Кристина. Европейский долговой кризис: причины, последствия и варианты решения. (рус.) (html). Finap. Ru. (25 ноября 2011).
2. ИТАР-ТАСС: Глава Минфина РФ считает необходимой реформу финансового регулирования, предложенную «большой двадцаткой». Известия № 44. 15 января 2011.
3. Хайдар Джамаль Ибрагим. 2012. Риск невыплат по долговым обязательствам, Журнал «Мировая экономика», выпуск. 13(1), стр. 123–136 (англ.).
4. Национальное общественное радио. Майкл Льюис. «Как финансовый кризис привел к появлению нового третьего мира». Октябрь 2011.
5. «Си-ЭН-би-си», Марк Тома. «Все, что вам следует знать об экономическом кризисе в Европе». 17 декабря 2012 года.
6. «Акрополис сегодня (англ.), »Экономист» (29 апреля 2010). Проверено 22 июня 2011.
7. «План поддержки валюты ЕС обойдется в 750 млрд евро (англ.), »Би-би-си» (10 мая 2010).

Роль Ассамблеи народа Казахстана в межнациональном согласии и стабильности современного Казахстана

Ибраев Галимбек Мадибекович, магистр педагогических наук, старший преподаватель;
Нарымбаев Куандык Датхабаевич, магистр гуманитарных наук, старший преподаватель
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (г. Кызылорда, Казахстан)

Идея создания Ассамблеи исходила из недр казахстанского общества. Создание совершенно новой, уникальной структуры началось с малых ассамблей в регионах. 16 февраля 1995 года Президент Н. Назарбаев встретился с руководителями национальных культурных центров. На этой встрече отмечалось, что после распада СССР в некоторых постсоветских государствах вспыхнули вооруженные конфликты на межнациональной и этнической почве, которые унесли десятки тысяч жизней, оставили без крова и пристанища сотни тысяч людей — вынужденных переселенцев, осиротевших детей. К счастью, Казахстан миновали столь трагические события благодаря проводимой политике межнационального согласия и мира. В этом немалая заслуга национальных культурных центров, за что Президент республики тепло поблагодарил их представителей. Далее Н. А. Назарбаев отмечал, что для сохранения и дальнейшего укрепления межнационального согласия в республике назрела необходимость создать новый общественный институт — Ассамблею со-

гласия и единения народов Казахстана — как консультативный и совещательный орган при президенте [1].

«Мы сформировали уникальную модель мира и согласия. Рожденная общенациональной волей Ассамблея народа Казахстана собрала под своим крылом все этносы. Главное — мы создаем такое справедливое общество, в котором каждый может сказать: Я казахстанец, это моя страна, я строю здесь свое счастье!» — так водном из выступлении Нурсултан Назарбаев определил, один из глобальных триумфов независимости. Темы мира и согласия являются основными если не главными идеями в своих многочисленных выступлениях Главы государства. Как мудрый и дальновидный политик Президент прекрасно понимает, что таких базовых условия невозможно устойчивое развитие нив одной из сфер. Именно поэтому на протяжении всех лет суверенного развития сохранение общенационального единства и стабильности в обществе остается из ключевых приоритетов государственной политики.

История АНК неразрывно связана с историей становления суверенного Казахстана. Начать с того, что сама идея ее создания впервые была озвучена Главой государства на праздновании первой годовщины обретения нашей страной независимости. В декабре 1992 года Главой государства была предложена новая концепция общественного института — неправительственной, неполитической организации, решающей задачу всенародного укрепления межнационального согласия в стране. Поскольку у первого Президента слово с делом никогда не сходится, такая организация была создана уже несколько лет спустя — 1 марта 1995 года был подписан указ об образовании Ассамблеи народа Казахстана со статусом консультативно-совещательного органа при Главе государства.

История Казахстана сложилась таким образом, что на территории страны к началу 90-х годов проживали представители порядка 130 этносов — разнообразие потрясающее, по мнению многих экспертов, довольно опасное. Межэтническая напряженность, дезинтеграция в обществе и вооруженные конфликты на этой почве сотрясали в тот период многие государства, в том числе соседние с нашей страной Президент сделал все возможное, чтобы подобный сценарий не был разыгран в Казахстане. И чрезвычайно важным шагом в этом направлении стало именно создание Ассамблеи, которая с одной стороны, способствовало сохранению самобытности каждого этноса, а с другой — привнесло в общество понимание того, что все жители Казахстана — это единый народ, несущий общую ответственность за судьбу своей страны.

Глава государства в те первые годы становления Казахстана неоднократно подчеркивал, что достижения реальной независимости требует в том, числе и духовной поддержки — то есть необходимо создать в обществе атмосферу, которая будет способствовать и поддерживать политическое, экономическое и социальное реформы, а не отвлекать время и силы на решение дополнительных проблем. Полиэтничность должна была стать не слабостью страны, а дополнительным преимуществом.

Ассамблея и должна была заняться созданием такой атмосферы. Скрепить интересы всех этносов, обеспечить неукоснительное соблюдение прав и свобод граждан независимо от их национальной принадлежности. Работа АНК в последующие годы показала, что надежды Глава государства, возложенные на нее при создании, более чем оправдались.

Литература:

1. Создание Ассамблеи народа Казахстана. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.kazportal.kz/sozdanie-assamblei-naroda-kazahstana/>
2. Сыздыкова Л. Рожденная общенародной волей // Казахстанская правда. — 2018. — 5 декабря.

Вместе с тем Глава государства понимал, что полностью снять с повестки «национальный вопрос» невозможно и последовательно продолжал совершенствовать политику в области межэтнических отношений развивать Ассамблею народа Казахстана.

Важнейшим для АНК стал 2007 год. Для начала стоит вспомнить о том, что именно в этот год ключевое слово в ее названии стало писаться в единственном числе — Ассамблея НАРОДА Казахстана. Такое внимание к подобной детали спустя 12 лет после создания этой структуры можно считать весьма красноречивой иллюстрацией определенного «перелома» в сознании казахстанцев — люди стали воспринимать себя как единый народ.

В начале нового века казахстанская модель межэтнических и межконфессиональных отношений была признана эффективным казахстанским ноу-хау который может привлекательным и полезным для многих стран мира, — вспоминает Нурсултан Назарбаев в своей книге «Эра независимости». Впоследствии предложенная президентом модель межэтнических и межконфессиональных отношений в мире закономерно получила название «модель Назарбаева». Она была презентована в ООН, и в свое время Генеральный секретарь ООН Кофи Ананд назвал нашу страну примером стабильности и развития для других государств мира. Высоко оценили эффективность казахстанской политики в этой сфере в ОБСЕ. Опыт Казахстана изучили в десятках стран мира, в некоторых даже создали собственные структуры по типу АНК на примере 1998 года действует Ассамблея народов России [2].

На новом этапе суверенного развития Казахстана, который характеризуется масштабными модернизационными процессами во сферах жизни государства Ассамблея продолжает играть свою значимую роль по сохранению единства и согласия стране как одно из важнейших условий будущего благополучия страны.

Ведь, как подчеркнул в недавнем послании народу Казахстана Нурсултан Назарбаев, «благополучие народа и вхождение 30 развитых стран мира-долгосрочная цель нашего независимого государства. Мы всегда адекватно отвечаем на вызовы времени. Это достигается в первую очередь благодаря нашему единству. »Богата та страна, где живут в согласии», — говорят у нас в народе. На современном этапе также стоят непростые задачи. Для нас нет непреодолимых высот, если мы сохраним свое согласие.

Дереккөздермен жұмыс бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту құралы ретінде

Қайырғазина Мадина Қайратқызы, магистрант

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы қаласы, Қазақстан)

Бүгінгі күні білім беру саласындағы өзекті мәселелердің бірі — оқушыны сапалы қарым-қатынасқа даырау. Бұл оқушылардың ана тілінде жатық, таза сөйлеуіне, өз ойын жүйелі, анық жеткізуге әсер етеді. Білім сапасын жақсартуда, әсіресе, ана тілінің атқаратын ролі зор. Бұған А. Байтұрсыновтың: «Тіл тазалығы — ана тілдің сөзін басқа тілдің сөзімен шұбарламау, өзге тілдің сөзін тұтыну қажет болса, жұртқа сіңісіп, құлақтарына үйір болған, мағынасы халыққа түсінікті сөздерді алу» [1] — деген пікірі дәлел. Қазіргі кезде бастауыш мектептің алдына оқушылардың сөздігін байыту, әдеби тіл нормасында сөйлеуге үйрету, ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, тілдік мәдени деңгейін арттыру талабы қойылып отыр.

Сөйлеу — әрекет, адамның әрекеті, яғни қарым-қатынас жасау үшін, ойын, білімін, сезімін екінші біреуге жеткізу үшін тілді қолдану болып табылады [2, 15 б.]. Оқушының сөйлеу әрекетін қалыптастыратын тілдік дағдыларға мыналар жатады: тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым.

Дереккөздермен жұмыс барысында оқушы дереккөздегі мәтіннен нақты ақпаратты алу, оқылым нәтижесінде түсіну, оны ауызша және жазбаша сөйлеу тілінде пайдалана білуге жаттығады. Дереккөздерден лексикалық бірліктер туралы дәл, ғылыми-сенімді ақпаратты тез және оңай алу мүмкіндігі болады. Дереккөз дегеніміз не?

Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында: «Дереккөз-хабар-ошар. 1) Әдетте, бұрыннан көпшілікке белгілі, таныс нәрсе туралы мағұлматқа, жаңалыққа, т.б. қатысты қолданылады; 2) Ғылымдағы ізденіс нәтижесі, табылған мәлімет, оқиғалар дәйегі, ғылыми дәлел; 3) логика мен ғылым методологиясындағы эмпириялық білімдердің түйіні, айрықша ой қорыту бітімі». — деп көрсетілген [3, 202 б.]. Дереккөздер негізгі және қосымша болып бөлінеді. Негізгі дереккөз — фактілерге тікелей дәлел бола алатын адам немесе құжат. Ол айтылып жатқан оқиға немесе тұжырымдамаға жақын дереккөз. Бұған көбінесе оқиғаға қатысқан немесе бақылаған қатысушыдан алынған мәтін жатады. Ол журналисттің оқиға жерінен жасаған репортажы, ресми жариялау немесе автобиографиялық шығармалар болуы мүмкін.

Ал қосымша дереккөз бір немесе бірнеше негізгі дереккөздерді сипаттайды. Ғылыми мақала және кітап түріндегі қосымша дереккөздер ғылыми баспалардан мұқият тексеріліп шығады. Мазмұны сенімді мәліметтерден тұратындықтан, оны беделді дереккөздер ретінде қолдануға мүмкіндік береді [4].

Біздің қарастыратынымыз — ғылыми баспалардан мұқият тексеріліп шыққан қосымша дереккөздер, яғни анықтамалықтар, әртүрлі сөздіктер, энциклопедиялар.

А.Е. Супрунның: «Сөздік — жаттығулар жинағы емес, анықтамалық мәлімет беретін құрал», — дейді. М.Р. Львов «Словарь-справочник по методике русского языка» атты оқу құралында: «Мектептегі сөздік жұмысы — орыс тілі әдістемесінің негізгі саласы, ол оқушылардың жаңа сөздер мен олардың мағынасын, сөздің эмоционалды-экспрессивті реңкін меңгеруін, олардың қолданыс аясын, көп мағыналығы мен ауыспалы мағыналығын, синоним, антоним, пароним, омонимдерді меңгеруін, сөздік қорын белсендіру жұмыстарын қамтиды. Бала осылайша жаңа меңгерілген сөздерді өзінің әңгімелеу барысында қолдануға, сондай-ақ сөздік қорын диалектілік, көнерген, былапыт сөздерден тазартуға дағдыланады. Сөздік жұмысын жүргізу жүйесі күніне 3–10 дейін жаңа сөздерді меңгертуді, сонымен қатар сөздердің мағыналарын нақтылау жөніндегі тұрақты жұмыс жүргізуді, олардың мәнерлілік мүмкіндіктерін айқындауды, оларды сөздік қорға енгізіп, белсенді қолдануын білдіреді» [5], — деп көрсетеді.

Мектептегі түрлі пәндерден оқушылар білім алумен қатар, сол пәндерге тиісті көптеген таныс емес сөздерді игереді. Мұндай сөздер оқушылардың қазақ тілінен алған білімдерін қорландырып, сөздік қорын байытып, сөйлеу дағдысы мен жазу шеберлігін ұстартатыны сөзсіз.

Қазақ бастауыш сыныптары үшін тіл дамыту жүйесінің тұтас ғылыми жүйесін жасаған ғалым — С. Рахметқызы оқушылардың тілін дамыту үшін ең алдымен олардың сөздік қоры мол болуы қажет екендігіне тоқталып, осы мәселе жөнінде: «Сөздік қоры өте аз оқушылар арнайы бақылау жұмыстарында қатені де көп жібереді және сөйлем құрастыра алмайды. Оқушылар біршама жеткілікті сөздік қор жинау үшін күніне барлық сабақта 20–30 жаңа сөз үйренуге тиіс», — деп жазды. Ғалым балалардың тілін дамыту жұмыстарында сөздік жұмысы сөйлем құрау үшін де, байланыстырып сөйлеу үшін де негіз болатындығы, ал әңгіме айтуға дайындық жасау сөз бен сөйлемсіз іске асуы мүмкін еместігіне тоқталып, оқушының тілін дамытуда мұғалім мынадай мақсатқа сүйенуі керектігін атап көрсетеді: «Мұғалім белгілі бір тақырыпты оқытқанда ондағы түсініксіз сөздерді үйрете отырып, баланың сөздік қорын дамыту, жаңа сөздер жасайтын формаларды меңгерту барысында оларды байланыстыра сөйлем құрауға, сөз тіркесіне, сондай-ақ ойларын ауызша, жазбаша сауатты, жүйелі, дұрыс жеткізуге, сөйлей білуге үйретуді мақсат етеді» [6].

Ә.Е. Жұмабаева «Тіл дамыту әдістемесі» еңбегінде сөздік жұмысын жүргізуге байланысты мынадай пікір айтады: «Сөздік жұмысын жүргізуде алға екі түрлі мақсат қойылады: бірі — оқылған сөздің мағынасын түсіндіру,

сол арқылы оқушыларды саналы оқуға баулу, олардың ойлау қабілетін жетілдіру; екіншісі — жаңа сөздер үйрету арқылы оқушылардың сөздігін байыту. Сондықтан оқушыларға жаңа сөздер үйрету, үйренген сөздерінің мағынасын меңгерту, көркем шығармалардағы бейнелі сөз тіркестерімен таныстыру және оның барлығын баланың активті сөздігіне айналдыру маңызды да күрделі, жауапты жұмыс болып табылады. Мұнда, яғни сөздік жүргізу барысында, әсіресе, синонимдер, антонимдер, көп мағыналы сөздер мен қанатты сөздерге көңіл аударылады» [7, 57–58 бб.].

Дереккөздер сөз мағынасын неғұрлым дәл табу үшін көмектесіп және таңдау жолы арқылы сөздің қолдану ерекшеліктерін көрсететін мысалдарды береді. Оқушы-

лардың сөйлеу әрекетін дамытуда түрлі лингвистикалық сөздіктермен (түсіндірме сөздік, этимологиялық сөздік, синонимдер, омонимдер, антонимдер сөздігі, фразеологиялық сөздік, орфоэпиялық, орфографиялық т.б сөздіктер) жұмыс жүргізудің ролі ерекше.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын молайтып, тіл мәдениетін арттыратын, сөздерді ауызша және жазбаша орынды қолдана білуге үйретуде түрлі дереккөздермен жұмыстың мәні мен маңызы ерекше екендігі байқалады. Дереккөздермен жұмыс жүргізу негізінде оқушылар түсініксіз сөздердің мағынасын анықтап, оны сөз тіркесі, сөйлем ішінде және өз сөйлеуінде қолдану білік, дағдысын қалыптастырып, ауызша, жазбаша еркін меңгеруіне мүмкіндік жасалады.

Әдебиет:

1. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. — А.: Ана тілі, 1992. — 143 б.
2. Рахметова С. Р. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесінің негіздері. — Алматы, 2011. — 223 б.
3. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. 3 том, Г-Ж. — Алматы, 2001. — 719 б.
4. Уикипедия. Дереккөз деген не?
5. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка. — М.: Просвещение, 1985. — 190 с.
6. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. — А.: Өлке, 2005.
7. Жұмабаева Ә. Бастауыш сауат ашу кезеңінде жүргізілетін тіл дамыту жұмысының әдістемесі. Пед. ғыл. канд. дисс. — Алматы, 1998. — 136 б.

Асханалық қызылшаны Қызылорда облысы жағдайында өсірудің технологиялық ерекшеліктері

Косанов Самалбек Уразбаевич, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;
Байтуған Құралай Бақытқызы, магистрант
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Асханалық қызылша құрамына көптеген көмірсулар (тамыржемістерде 8–12% қант), белоктар, пектинді заттар, клетчаткалар, органикалық қышқылдар бар. Тамыржемістерінде С витаминінен бөлек В тобының (В₁, В₂, В₃, В₉) витаминдері, каротиноидтар мен микроэлементтер болады. Қызылшада марганец (өсуші ағза үшін аса қажетті), калий, темір, кальций, кобальт тұздары бар, ал йод құрамы бойынша көкөніс дақылдары арасында алғашқы орынды алады.

Ол диетикалық қасиетке ие: ішек-қарын жұмысын жақсартып, жүрек қызметін белсендендіреді, асқазан ауруларына, түтікшелердің склерозына, гипертонияға өте пайдалы.

Ғылыми зерттеу жұмыстары Қызылорда қаласы, Ақсуат ауылдық округіне қарасты «Жаса Агро» ЖК жүргізілді. Зерттеудің мақсаты тамшылатып суару технологиясы бойынша асханалық қызылшаны өсіру; отандық селекцияның тұңғыш сорты Қызылқоңырдың суару тәсілдеріне байланысты өнімділігі, тамыржемістерінің сапасы анықталды.

Зерттеу аймағының топырақ жамылғысына агрохимиялық талдау нәтижесі механикалық құрамына байланысты — орташа сазды, тұздану типі — хлоридті-сульфатты, тұздану деңгейі — орташа тұзданған екендігін көрсетті.

Қызылша өзінің пайда болуы бойынша топырақтың жоғарғы тұздылығына қабілетті өсімдік болып саналады. Ол басқа көкөніс дақылдарына қарағанда топырақтағы барынша жоғары тұз концентрациясына төзе алады. Қызылша топырақтың тыңайтқыштармен толықтырылғандығына, сондай-ақ оның қышқылдылық дәрежесіне де жоғарғы талап қояды. Қызылша топырақтың жоғарғы қышқылдылығына төзе алмайды. Мұндай топырақтарда өскіндердің олардың саңырауқұлақтармен зақымдануы кесірінен кесіліп қалуы мүмкін.

Мұнда азот, фосфор және калий сияқты негізгі элементтер үлесі төмен, ал қарашірік мөлшері бір пайызға да жетпегендіктен, органоминералдық тыңайтқыштар беруді талап етеді. Біз өзіміздің зерттеу жұмыстарында Аммофос 200 кг/га және үстеме коректендіру мақсатында SOLU Veg (20.20.20.) пайдаландық.

Таблица 1. Топырақтың агрохимиялық көрсеткіштері

Үлгі	Азот, мг/кг	Топырақтағы жалпы үлесі, P205, мг/кг	Топырақтағы жалпы үлесі, K2O, мг/кг	Гумус, %
Үлгі № 1	36,4	14,8	228	0,94

Тамшылатып суару кезінде су, қоректік заттар және басқалары мақсатты пайдаланылады десек болады. Сонымен қатар басқа әдістермен салыстырғанда (жүйектеп, аңызбен, жаңбырлату арқылы) топырақтың шайылуы да төменгі деңгейде болады немесе тіптен болмайды.

Алайда біздің зерттеулерімізде тек өсуіне, өнімділігіне, сапасы мен сақталуына тек суару тәсілдерінің әсерін зерттеу мақсатында, топырақ өңдеу, тыңайту, тұқымды өңдеу шаралары бірдей болды.

Сурет 1. Асханалық қызылшаны тамшылатып суару

Жүйектеп суарумен өсіру кезінде тұқымды сепкеннен кейінгі таптау, арамшөптерін кетпендеу, суару сияқты қол жұмыстары өте көп болады. Ал, тамшылатып суару кезінде тамшылатқыш маңайында өскен арамшөптерді (олардың мөлшері көп те болмайды) 2 рет қолмен жүлу жұмыстары ғана қолмен жасалынады. Демек, тамшылатып суару адам күшін аз пайдаланылатындығы жағынан да тиімді болып келеді.

Қорытынды:

1. Қызылорда облысы жағдайында асханалық қызылшаны тамшылатып суарумен өсіргенде су шығыны 43,5%-ға азайды.

2. Асханалық қызылшаны тамшылатып суару кезінде жүйектеп суарумен салыстырғанда тауарлы тамыржемістердің шығымы 6–7%-ға және сапалық қасиеттері артты.

Экологическое сортоиспытание и технология возделывания отечественных сортов тыквы в условиях Кызылординской области

Косанов Самалбек Уразбаевич, кандидат сельскохозяйственных наук, старший преподаватель;

Бекішева Арайлым Айдарқызы, магистрант

Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (г. Кызылорда, Казахстан)

Ценность тыквы заключается в наличии богатого набора белков, углеводов, легкоусвояемых сахаров, витаминов, органических кислот, разнообразных ферментов, оказывающих целебные действия на организм человека. Ценится тыква также за содержание макро и микроэлементов, необходимых для нормальной жизнедеятельности

всех организмов. В плодах тыквы содержится 10–15% сухого вещества; 5,7–8% сахара; 2% крахмал; 0,8–1,3% клетчатки; 0,8–1% белка; 0,3–1,4% пектина.

Плоды тыквы употребляют в варенном, жареном, тушеном, фаршированном видах. Высокая лежкость тыквы позволяет употреблять ее круглый год. Свежая и вареная

тыква эффективна при болезнях печени, почек, мочевого пузыря. Мякоть тыквы нормализует работу желудочно-кишечного тракта, слизистой оболочки желудочно-кишечного тракта. В свежем виде используют ее в салатах, в виде соков и напитков. Как лекарственное сырье в научной и народной медицине, используют также черешки, листья и цветки.

Научно — исследовательские работы проводились в 2017–2018 г.г. на базе ИП «Жаса Агро», Аксуатском

аульном округе города Кызылорда. Цель исследования: экологическое сортоиспытание отечественных сортов тыквы и разработать оптимальные технологические параметры возделывания.

Результаты почвенного анализа показали, что почвы исследуемого объекта по механическому составу — средний суглинок. Тип засоления хлоридно-сульфатный, степень засоления — средnezасоленное.

Таблица 1. Агрохимические показатели почвы

Образец	Азот, мг/кг	Массовая доля в почве P205, мг/кг	Массовая доля в почве K2O, мг/кг	Гумус, %
Проба № 1	36,4	14,8	228	0,94

Обычно почва не является лимитирующим фактором на производительность тыквы, который не слишком требователен к плодородию, однако высокий урожай формируется на хорошо окультуренных участках. Предпочитает легкие или хорошо обработанные залежные земли. Поэтому, где

доля основных макроэлементов как азот и фосфор ниже и гумус не достигает одного процента, необходимо внести органоминеральных удобрений. Мы в своих исследованиях внесли Аммофос (200 кг/га) как первую корневую подкормку и SOLUVeg (20.20.20.) как листовую подкормку.

Таблица 2. Фенологические наблюдения и подкормки

Сорт	Посев	Всходы	1 подкормка	2 подкормка	Урожайность т/га
Афродита	12.05.17	17.05.17	14.06.17	14.07.17	18
Карина	31.05.17	03.06.17	10.07.17	10.08.17	23

Посев был произведен 12 мая и 31 мая 2017 г. в грунт семенами. Всходы получены в первом варианте через 5 дней, а во втором варианте через 3 дня, так как значительно повлияли температура воздуха и почвы. Соответственно, урожайность тоже выше чем в первом варианте. Схема посева: междурядья 3 м и между растениями 0,5 м, рекомен-

дованный для данного региона. Оригинаторами сортов является КазНИИКО, районированные в Кызылординской области.

Несмотря на высокую засухоустойчивость, тыква очень резко реагирует на поливы, поэтому ее в основном выращивают при орошении. Наибольшая потребность во

Рис. 1. Сорт столовой тыквы Карина

влаге у тыквы в период массового цветения. Поливы произвелись борздовым способом 7–8 раз за весь период вегетации.

Во время вегетационного периода не выявлено особый ущерб вредителями. А также не выявлены болезни характерных для данной культуры.

Биологическая спелость наступила через 115–120 дней после посева, значит, первой декаде сентября собрали первый урожай. Мякоть плода очень сладкая.

Средний вес одного плода 4–5 кг. Товарная урожайность составила 18–23 т/га.

Выводы:

1. Повышать посевные площади тыквы в Кызылординской области.
2. Разработать оптимальные технологические параметры возделывания для данного региона.
3. Обязательное научное сопровождение отдельных хозяйств.

Илияс Жансүгіровтің «Беташар», «Қолбала», «Қуат», «Кеңес», «Құсбегінің айналасында» және «Мұз қала» поэмалары жайында

Кыяхметова Шара Асетовна, филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
 І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті (Талдықорған қаласы, Қазақстан)

І. Жансүгіров — қазақ поэзиясында поэма жанрын қалыптастыруда үлкен еңбек еткен ақындардың бірі. Ақынның көп томдық шығармалар жинағының 3-томында (2004) он үш поэмасы берілген [1]. Баспаға әзірлеп үлгермеген, қолжазба күйінде қалған және жоғалып, бізге жетпеген немесе кезінде жарияланып, қазіргі таңда табылмай отырған поэмаларын түгелдей санасак, ұзын-ыргасы он тоғыз болып отыр. «Мақпал», «Исатай», «Көбік шашқан», «Байкал», «Рүстем қырғыны», «Құсбегінің айналасында», «Мұз қала» атты поэмалары қолжазба күйінде қалған. Солардың ішіндегі «Мақпал», «Исатай», «Көбік шашқан», «Байкал», «Рүстем қырғыны» поэмалары Илияс ақталғаннан кейін бірнеше дүркін шығарылған шығармалар жинағына енгізілді. Біз Илияс ақталғаннан бері (1957) оқырмандарымен қауыша алмай отырған алты поэмасы («Беташар», «Қолбала», «Қуат», «Кеңес», «Құсбегінің айналасында» және «Мұз қала») төңірегінде іздестіру жұмысын жүргіздік. Одан бері де жарты ғасырдан астам уақыт өткен екен. Іздестіру жұмысы нәтижесіз болған жоқ.

Илияс шығармашылығын зерттеушілердің біразы Илиястың тұңғыш жинағы «Беташар», 1927 жылы басылып шықты деп жаңсақ пікір ұсынуда. «Беташар» өлеңдер жинағы емес. Илияс Жансүгіров 1935 жылы 15 қарашада жазылған автобиографиясында (орысша жазылған) жарық көрген 34 кітабын тақырыптық жағынан жүйелеп, хронологиялық тұрғыда тізіп береді. Сол мәліметтің ең басында **«Беташар» — поэма**, қазақ әйелінің ғасырлар бойғы күндіктен құтылуы жайлы. Ол 1927 жылы Кызылорда қаласында «Әйел теңдігі» журналының қосымшасы ретінде жарияланған» деп жазылған [2, 339].

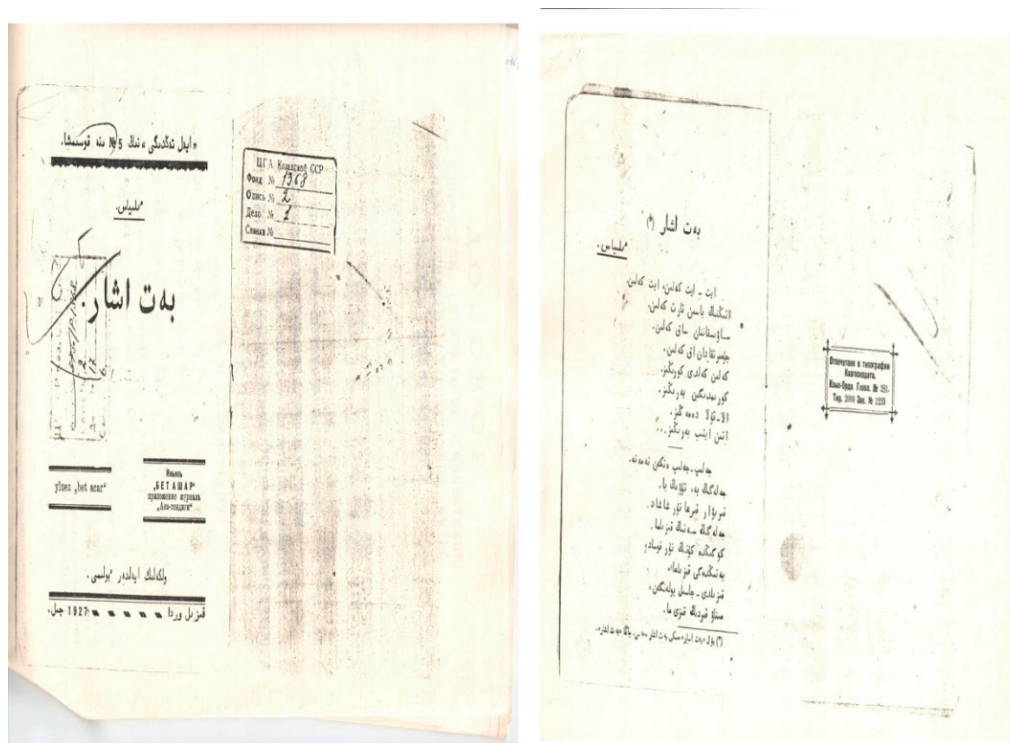
Ф. Ғабитова «Ақынның өмірбаяны» атты мақаласында: «Илиястың бірінші туындысы 1927 жылы «Әйел теңдігі» журналының бесінші санына қосымша болып басылған «Беташар» дейтін 18 беттік кітапша болатын», — дейді [3, 125].

Осындай деректерді оқығаннан кейін ақынның әр жылдары шыққан өлеңдер жинағын толық қарап шыққанымызда, 1925 жылы жазылған көлемі ұзақ «Беташар» өлеңін кездестірдік. Поэма ретінде берілмеген, бірақ мазмұны қазақ қыздарының күндіктен құтылуына құрылған. Өлеңнің басы келінге арналған. 1928 жылы Октябрьдің он жылдығына орай шыққан, мазмұны қазақ қыздарының күндіктен құтылуына құрылған «Қазақ қызы» деген өлеңі поэманың үзіндісі ме деген ойдамыз.

«Сібір оттары» (Сибирские огни) журналының редакторы Высоцкий 1935 жылы 22 қыркүйекте Илиясқа хат жазады: «В редакционном «запасе» имеются **Ваши поэмы «Кюй» и «Кенес»**. Последняя для нас более интересна, чем первая. Но редакция считает, что значительно выиграла бы от сокращения. Сами мы не решились это сделать. Кроме того, есть несколько неудачных, нечетких и неловких мест, весьма возможно, что это вина переводчика» [2, 329].

1935 жылы 17 қазандағы Қазақстанның 15 жылдығына орай шығарылған кітаптар жайлы берілген Қазақ өлкелік баспасының басшысы К. Павловтың ақпаратында: «І. Жансүгіровтің «Кеңес» атты өлеңдер жинағы шықты» деген мәлімет бар. Илияс Жансүгіровте 1935 жылы 15 қарашада жазған автобиографиясында «Кеңес» атты өлеңдер жинағының орыс тілінде 1935 жылы Алматы қаласындағы Қазақстан көркем әдебиет баспасынан шыққандығын растайды.

Илиястың 1937 жылы шыққан «Жаңа жыр» жинағында «Кеңес» поэма ретінде жарияланған. 1974 жылы Баламер Сахариевтің құрастыруымен «Құлагер. Поэмалар мен өлеңдер» деген Илиястың таңдаулы шығармалар жинағы жарық көрген. Жинақта «Кеңес» поэма деп берілген де, одан кейінгі жарық көрген ақын жинақтарында өлең қатарына ауысып кеткен. Көлемі — 204 жол, яғни 51 шумақ. Есім мен Нұршайдың махаббаты, Ғалидың Есімді кескілеп өлтіруі, Есімнен тұяқ қалып, оның атын Кеңес деп қойып,

Сурет 1. «Әйел теңдігі» журналының 5- нөмірінің қосымшасы
Сыртқы мұқабасында «Илияс. БЕТАШАР. Өлкелік әйелдер бөлімі. Қызыл орда, 1927 жыл» деп жазылған

сол Кеңестің құрметіне колхоз атының қойылуы және «Кеңес» колхозы адамдарының бақытты тұрмысы жайлы жазылған сюжетті поэзиялық шығарма неге «поэма» деген атауынан айырылып қалғандығы түсініксіз жайт. 1958 жылы жазылған мақаласында Сағынғали Сейітов оны поэма ретінде қарастырады. Сондықтан бұл поэманы болашақта өз ауылына қайтару мәселесі туындап тұр.

Илияс Жансүгіровтің «Қолбала» поэмасы 1964 жылы Алматы облысы, Ақсу аудандық «Өмір нұры» газетінде «Қызыл таң» совхозының тұрғыны Жұмабек Ерболанов деген кісінің аузынан жазылып алынып, жарияланады. 1965 жылы 16 мамырда «Социалистік Қазақстан» газетінде Әзілхан Нұршайықовтың «Ақынның белгісіз поэмасы» атты қуаттау мақаласы жарияланады. 1965 жылы 29 мамырда «Оңтүстік Қазақстан» газетінде «Жаңа табылған поэма» деген редакциялық мақала шығады. (Нұршайықов Ә. Ақынның белгісіз поэмасы // «Социалистік Қазақстан» газеті. 1965 жыл, 16 мамыр). Ол кезде аудандық газеттің редакторы — Тұрсынзада Есімжанов болған. 1966 жылы ел аралай шыққанда осы жаңалық ақын Әнуарбек Дүйсенбиевтің құлағына шалынады. 1974 жылы ақынның сексен жылдығына орай 20 баспа табақ көлемінде «Құлагер» атты жинақ шығаруды орталық баспа Әнуарбек Дүйсенбиевке тапсырады. Ол кезінде аудандық газетте жарияланған поэманы жіберуін өтініп, Жамау Бұхарбаевқа хат жазады. «Қолбала» поэмасы уақытысында баспаға жеткізілмегендіктен, ақынның 6 томдық шығармалар жинағына енбей қалады. Поэма мәтіні толығымен 1974 жылы Ә. Дүйсенбиевтің алғысөзімен «Жаңа табылған шығарма» деген

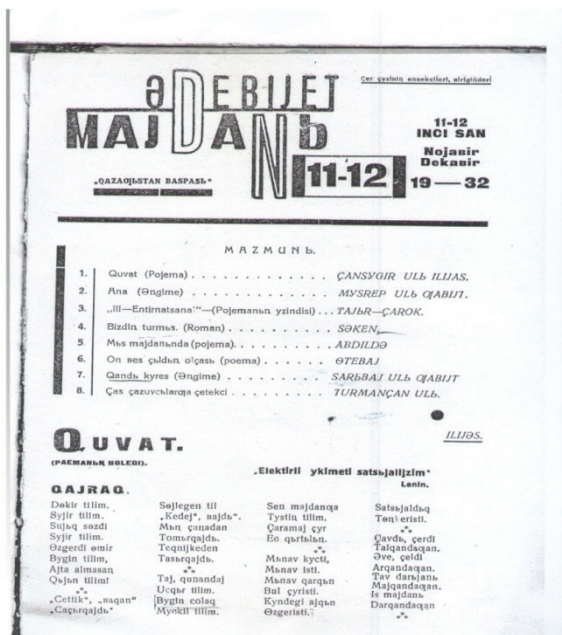
айдармен «Жұлдыз» журналында жарияланады. Кезінде Илиястың жанында жүрген ақын інісі Ғали Орманов: «Қолбала» дастаны Илиястың тырнақалды шығармаларының бірі. Бұрын біздің орталық баспаларда жарияланбаған еңбек. Ақынның алғашқы шығармаларының бірі болса да, ақынның өзіндік өрісін айқын танытады. Журналда жариялау өте орынды деп білемін», — деп ақ батасын берген екен. Осы «Жұлдыз» журналында жарияланған «Қолбала» поэмасының мәтінін жалпы оқырман халық оқысын деген ниетпен облыстық «Жетісу» газетіне жариялаттық. Поэманың көлемі 188 жол, тілі жатық, қай жылы жазылғаны көрсетілмеген [4, 112].

Сейдахмет Мұқаметше «Сұңғыла, сұлу жан» мақаласында Илиястың 70 жылдық мерейтойына келген Ғабит Мүсірепов пен Ғабиден Мұстафинге Ақсу өзені маңын аралатып жүріп айтқан Ғали Ормановтың әңгімесін келтіреді: «Анау тұрған шоқыны» «Үкілі төбе» дейді. Оның түбіндегі шұратты Шіліккемер деп атаған. Ақынның өмір бойы әндегіп жүретін «Шілі өзек, қамыс-ай» әні осы тұста туған. Онда қайнардың Қангелді деген табынан шыққан асқан бір сұлу қыз болды. Ағамыз оған өлердей гашық еді. Қыздың сотқар ағалары Илиясты ауылға жолатпай, ақырында қарындастарын басқа біреуге ұзатып тынды. Ақынның «Қолбала» поэмасы осы сәтте туған еді» (С. Мұхаметше. Қазақстан Журналистер одағының мүшесі. Кітапта: Ғабитова Ф. Өртеңде өнген гүл. — Алматы, Атамұра, 1998ж. — 270 б.).

«Қуат» поэмасы кезінде төмендегі басылым беттерінде жарияланған: «Әдебиет майданы» журналы, (1932ж. 1—5

беттер), Кітапта: Көркем әдебиет жинағы. (Орта мектептің 6-оқу жылы үшін. Күраст: І. Жансүгіров, Ғ. Мүсірепов. Қызылорда, 1933, 170—174 б.), «Лениншіл жас» газетінде (1934, 7 ноябрь) Сейілбектің атынан «Қуат» туралы» деген сыни мақала да жарияланып үлгерген (әдебиет майданы. 1934, № 5, 96—105 бб.).

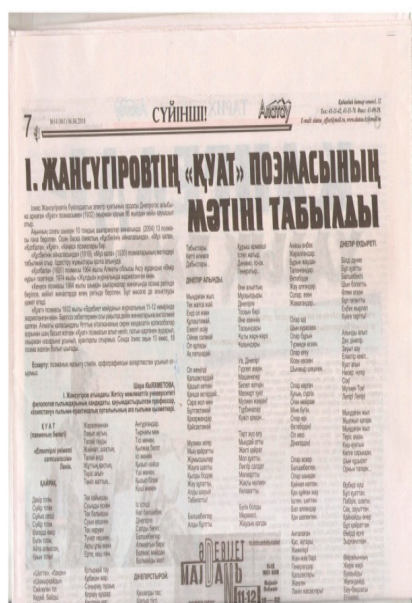
Белгісіз себептермен осы уақытқа дейін жинақтарына енгізілмей қалған. Алматы қаласындағы Ұлттық кітапхананың сирек кездесетін қолжазбалар қорынан шаң басып жатқан «Қуат» поэмасын алып келіп, латын қарпінен аударып, аймақтық «Алатау» және республикалық «Қазақ әдебиеті» газеттерінде жариялаттық.

Сурет 2. «Қуат» поэмасы

Ақынның 1932 жылы жарияланған «Қуат» атты поэмасында социалистік индустрияның өркендетілуі, кеңес адамдарының күрес жолы сөз болады. Ақын поэмада сол

кездегі бүкілодақтық электр қуатының ордасы Днепрогэс алыбын жырлаған. Образдарының жалпылама схемалылығымен қатар, жаңа, тың екпін, леп, серпін сезіледі.

Сурет 3. «Қуат» поэмасының кириллица нұсқасы

Латын қарпінен кириллге түсірген — Ильяс Жансүгіровтің әдеби музейінің қызметкері А. Оразбаева. Оқырман қауым поэмамен 86 жылдан кейін қауышып отыр.

«Қазақ Мемлекеттік Орталық мұрағатта 172 жолдан тұратын «Құсбегінің айналасында» дастанының қолжазбасы сақталған. Онда Ілияс «1919 жыл, 9 март» деп қол қойған» деген деректің негізінде іздестіру жұмыстары жүргізілуде. Әзірге нәтиже болмай тұр. Жинақтарына енбей қалып отырғандықтан зерттеу нысанына да ілікпей отыр.

«Құсбегінің айналасында» (1919) поэмасының басты кейіпкері — құсбегі Дидәк. Дастанның қысқаша мазмұны: Беркімбайдың бес жасар жалғыз қызын бүркіт алып кетеді. Әкесі қызының не өзін, не сүйегін тапқан адам қалағанын алады деп жұртқа жар салады. Бұны естіген құсбегі Нұрдыбек, екінші аты Дидәк қасына тоғыз кісі ертіп, бір өгізге ши мен арқан, азық артып, Сайынбөлек, Сарықара, Қарасырық құздарын бетке алып, қызды іздеуге шығады. Ақыры олар бүркіттің ұясында жатқан қыздың сүйегін тауып, қыранның екі балапанымен қоса алып келеді. Беркімбай жан ашумен, темір тұяқ қанды көздің балама жасаған зұлымдығын мен де балапанына жасаймын деп кездігін ала ақ үрпек балапанға ұмтылады. Сонда құсбегі Дидәк:

— Сіз баламның сүйегін тапқан адамға қалағанын берем деп халық алдында жар салып едіңіз, егер айтқан сөзде тұратын нағыз азамат болсаңыз, менің қалағаным осы екі балапан. Олардың өмірін маған қиыңыз, — дейді.

Сөйтіп құсбегі балапанды баптауға кіріседі. Бір күні кешқұрым Дидәктің үйіне жоқ іздеген бір егде кісі келеді. Қонақ қанаты қатая бастаған қыранға сын көзбен ұзақ қарап:

— Мына адам жегіш алып қыранның балапанын қайдан таптың? — дейді.

— Адамға түсетінін қайдан білдіңіз? — деп Дидәк таңдана сұрайды.

— Оның жотасында уытты қауырсыны бар, мен екі қанатын қысып ұстайын, сен соны жұлып ал, — дейді қария. Құсбегі қарттың айтқанын істейді.

— Енді бұл адамға хауіпсіз болды, — деп қонағы аттанып кетеді.

Әдебиет:

1. Жансүгіров І. Көп томдық шығармалар жинағы. 3-том. — Алматы, 2007. — 403б.
2. Жансүгіров І. Көп томдық шығармалар жинағы. 8-том. — Алматы, 2007. — 414б.
3. Ғабитова Ф. Өртенде өнген гүл. — Алматы: Ғылым, 1992.
4. Қыяхметова Ш. Ілияс Жансүгіровтің рухани әлемі (монография). — Талдықорған, 2016. — 200б.
5. Жансүгіров с. «Жас қазақ» газеті, 2007ж. 27шілде, № 29 (133).

Сыбайлас жемқорлық мәселесі мемлекет саясатының негізі

Нұрманов Нұрбек, студент

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., доцент Жусупбекова М. Қ.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Атақты француз философы Шарль Луи Монтескье «...ғасырлар тәжірибесінен белгілі, бұл билікке ие әрбір адам оны теріс пайдалануға бейім және бұл шекке

Міне, шағын ғана оқиғаға құрылған осы поэмасы әлі күнге дейін өз оқырманымен қауыша алмай жатыр.

Ақынның ұлы Саят Жансүгіров «Құлагер ақынның құсасы» [5, 4] атты сұхбатында: Әкемнің «**Мұз қала» (1930) атты поэмасы** болған, бірақ ол жарық көрмеген. Онда ол кісі 1925 жылы Қазақстан басшысы болып келген Голощекиннің «Кіші Қазан төңкерісін» астарлап, әшкерелеуді мақсат тұтқан. Поэманың оқиғасы мынадай: бір елді басқаруға келген басшы елдің тұрмысын көріп: «мыналар не деген бай халық, түк істемейді! Бұларды бір жерге алып барып, жер жыртқызу керек», — дейді. «Оларға баспананы қайдан тауып береміз?» деген басшылыққа «бұларға баспана не керек, әлгі эскимостар секілді мұздан үй жасап берейік, сонда өмір сүре берсін», — дейді. Сөйтіп, ол ойын жүзеге асырып, адамдарды бір қап тары беріп, мұздан үй жасап беріп, айдалада тастап кетеді. Содан келесі жазда бір-ақ есіне түскен басшылар хабар алуға келсе, бір қап тарыларын да тауыспастан халық түгелдей қырылып қалыпты.

Сол кезде Жазушылар одағын басқарып отырған Ілияс Жансүгіровтің «Мұз қала» поэмасының астарында жатқан мағына да Кеңес өкіметі қазақ халқының өлігінің үстіне тұрғызылғанын айтып, кейінгі ұрпаққа жеткізу идеясы болды. Себебі, ел ішінде «ананы алып кетіпті, мынаны алып кетеді екен» деген дүрбелең шақ туғаннан-ақ күндердің күнінде өзіне де тықыр таянатынын сезді. Сондай-ақ жазған туындыларының да тағдыры талауға түсетінін де білді. Бірақ сонымен қатар ол өз шығармаларын іздейтін саналы ұрпақтың өмірге келетініне сенді.

«Мұз қала» деген мұрағатта жатқан дастанда айтылатын ой Ілекеннің 1930-жылдардағы ойының қандай болғандығына куә», -дейді қызы Ильфа Жандосова-Жансүгірова.

«Құсбегінің айналасында», «Мұз қала» поэмаларының мәтіні әлі күнге дейін табылмай отыр. Бірі табылып, бірі табылмай отырған жоғарыда аталған шығармалары жинақтарына енбегендіктен әлі күнге дейін зерттеу нысанына да ілінбей отыр.

жеткенше ол осы бағытта жүреді» дегендей, сыбайлас жемқорлық бұрыннан келе жатқан және қоғамды бұзатын дерт. Жемқорлық (латын тілінде *corruptio* — сатып алу)

яғни лауазымы үлкен адамдардың өзіне тапсырылған қызмет мүмкіндігін шеттен тыс пайдаланып, өзінің пайдасы үшін қоғамға жасалған қауіпті іс-қимыл әрекеті. Жемқорлықтың бір көрінісі пара болып табылады. Пара ақшалай немесе зат ретінде беріледі.

Сыбайлас жемқорлық дәл қазіргі уақытта қоғамның ең басты проблемасы, заман ағысымен бірге өсіп — өркендеп, қанат жайып келе жатқан бәсекеге қабілетті қоғамда тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай тұрған кеселдің бір түрі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің қарыштап дамып келе жатқан жас мемлекетімізге де орасан зор кесірін тигізіп жатқан жайы бар.

«Транспаренси Интернешнл» ұйымының 2017 жылғы сыбайлас жемқорлықты анықтау индексі бойынша Қазақстан 180 елінің арасында 122 орында тұр. Бұл 2016 жылмен салыстырғанда өзінің көрсеткішін 2 ұпайға және 9 позицияға жақсартты [1]. Бұл көрсеткіш мемлекетте жүргізіліп жатқан реформаның нәтижесі деуге болады.

Осы мәселеге байланысты мемлекетте бірнеше құқықтық актілер қабылданған. Олардың кейбіреуін атап айтатын болсақ: ҚР Президентінің 26 желтоқсан 2014 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының 2015—2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Жарлығы және ҚР 18 қараша 2015 жылы қабылданған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы. Стратегияның негізгі мақсаты — мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне «мүлдем төзбеушілік» ахуалын жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа бүкіл қоғамды тарту және Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету болып табылады [2]. Стратегияның индикаторларының бірі — халықтың құқықтық мәдениет деңгейін көтеру болып табылады. Біз бұны дұрыс деп есептейміз. Себебі, жалпы құқықтық мәдениет пен сананы көтермей, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет пен сананы көтеру мүмкін емес. Стратегияның бір бағыты қоғамдық бақылау институттарын еңгізу болып табылатын. Осыған байланысты біздің университетте де қоғамдық комиссия құрылып, бірнеше жылдар бойы жұмысын жүргізіп келеді. Бұл да сыбайлас жемқорлық мәселесін болдырмайтын және алдын алатын бір бағыт деуге болады.

ҚР «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңында «сыбайлас жемқорлық — жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалану, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу» — деп белгіленген. Ал, «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл — сыбайлас жемқор-

лыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі» — деп көрсетілген [3]. Осы тұста елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы көптеген жұмыстар жүргізіліп жатыр. Мысалы, мемлекеттік қызметке орналасу үшін емтихан тапсыру бұрын 2—3 айда бір рет болса, қазір 1 айда бір рет тапсыруға мүмкіндік берілген. Ол да болса мемлекет тарапынан жастарға жасалған жағдай деп білуге болады. Егер тапсыратын Заңдар бойынша дайындалсан, әрине тест тапсырып шығуға мүмкіндік бар.

ҚР Президентінің 2018 жылғы 5 қазанындағы Қазақстан халқына арналған «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Жолдауында келесі жылды «Жастар жылы» етіп белгіленің өзінде үлкен мән жатыр. Болашақ біздің жастардың қолында. Осындай індеттерді жоюды қазірден өзімізден бастасақ, болашағы жарқын жемқорлықсыз қоғам құра аламыз деп сенемін.

Жоғарыда аталған Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Көбіне сыбайлас жемқорлық құқықбұзушылығы медицина, білім беру салаларында және мемлекеттік қызмет көрсетуде кездеседі. Сондықтан, кез келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып әрбіріміз белсенділік танытуымыз қажет.

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік органдардың тиісті қызмет атқаруына кері әсерін тигізіп, беделіне нұқсан келтіреді, заңды қағидаларды теріске шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына түрткі болады. Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа бой алдыруының басты себептерін ашып қарасақ ең алдымен құқықтық білім деңгейінің және әдептілік ұстанымының төмен болуынан. Жеке басының қамын ойлап оңай ақша табу, жеңіл пайда көзіне оңай әрі тез жету жолдарын қарастырып, өзіне және өзгеге тиер кесірін ойламай әрекет етуінен. Сондай — ақ кей мемлекеттік қызметшілердің құқық бұзушылыққа немқұрайлылық танытуы, кәсіби әдептілігінің жетіспеуі де паракорлықтың үдеуіне септігін тигізуде. Кейбір мемлекеттік орган басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы заң талаптарын атқаруда немқұрайлық танытып, жұмыс жүргізбеуі де жемқорлықтың тамырын тереңдете түседі. Әрине, сыбайлас жемқорлық қандайда бір дәрі беріп емдейтін ауру емес. Айналасындағы салауатты, сауатты және таза ортаны шарпып, тыныс-тіршілігін тарылтатын, заңсыз әрекеттермен қоғамдық ортаның және мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, басшылардың, кәсіпкерлердің, денсаулық сақтау саласының, қандайда

бір лауазымды азаматтардың адал қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті дерттің алдын алып, болдырмаудың басты тетігі халықтың мына өзінде. Бұл дерттің алдын алып, қоғамға таралу жолдарын кесіп, оның ұлғаюына жол бермеу керек. Ол үшін аталған дертке сенде, менде, сізде, бәріміз де қоғам болып бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып атсалысып, қарсы тұруымыз қажет. Сонда ғана ел мүддесі үшін зор үлес қосып және болашақтың ірге тасын берік етіп қалаймыз. Мемлекетіміздің әрбір азаматы өзін құқықтық жағынан сауатты тұлға ретінде сезініп, әрекет етсе, жемқорлыққа қарсы тұрып, қандайда бір тосқауылдар қойып, арыз — шағымдар жие жазып, алдын орап отса парақорлық азаяры анық.

Елбасы үнемі жастар — біздің болашағымыз, олардың қолында келешегіміз деп пікір айтады. Әрине, болашақ

біздің жастардың қолында. Қазірден бастап әр біріміз өзімізді саяси сауатты етіп тәрбиелеп, білім алсақ алдағы басар баспалдақтарымыз келешек бізден кейінгі ұрпаққа нық етіп қаланады. Анық қаланған баспалдақтан тек биікке өрлеп, мемлекетімізді өркендету міндетіміз. Осыны сенде, менде жүрепкеп сезініп ақылға салып қарасақ бізден тұлға қалыптасады. Әр тұлғаның еліне адал қызмет етуі кейінгі ұрпаққа үлгі. Сондықтан аянбай еңбек етіп, білім алып мемлекетімізді жемқорлықсыз ел ету мағанда, сағанда берілген бүгінгі міндет.

Жоғарыдағы айтылғандардың негізінде жастарды заңды құрметтеуге, оны бұлжытпай орындауды жас кезінен үйретуіміз керек. Ол үшін құқықтық мәдениетті көтеріп, қоғамның әр бір мүшесінің жауаптылығын арттыру қажет деп есептейміз.

Әдебиет:

1. Қазақстан сыбайлас жемқорлық бойынша әлемде 122-орында тұр // <https://qazaquni.kz/2018/03/03/82115.html>
2. ҚР Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасының 2015—2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986>
3. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашада қабылданған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>

Бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастыру

Сартаева Назгуль Ташкенбаевна¹, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы;

Сартаева Айгуль Ташкенбаевна², мұғалім

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы қаласы, Қазақстан)

²№ 10 ҮІ. Алтынсарин атындағы мектеп-лицейі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі қоғам дамуының өзекті мәселелерінің бірі балаларды түгелдей көркем әдебиет оқуға дағдыландыру болып табылады. Бала тұлғасының рухани сезімі мен сапаларын қалыптастыру және жүзеге асырудың көпшілік қолдаған күмәнсіз құралы—олардың көркем әдебиетті іштей оқуға, кітап мазмұны жөнінде ойлануға дағдыландыру. Осыған орай, оқушының оқырмандық әрекетін мақсат көздей отырып ұйымдастыру мектептің, нақтырақ айтқанда, бастауыш сатыдағы білім беру жүйесінің бірінші кезектегі міндеті болуы тиіс.

Бастауыш сынып оқушы тұлғасы ол оқыған кітаптардың әсерінен қалыптасады, өйткені әдебиет арқылы ұрпақтан-ұрпаққа рухани-адамгершілік құндылықтар тасымалданады. Оқырмандық әрекет ақыл-ой мен жүректің қызметін, шыдамдылықты талап ететін бала мен кітап арасындағы диалогты орнатушы рөлін атқарады. С. Маршактың пікірінше, бастауыш сыныптың әдебиеттік оқу сабақтарының негізгі міндеті кіші жастағы оқушы тұлғасынан «талантты оқырман» қалыптастыру. Ал З.В. Тумова «кітап тұлға қалыптастырады, оны да-

мыта түседі, ал бұл әдебиеттің жетекші идеясы» деп жазған [1, 87 б.].

Көптеген ғалымдар мен педагог-практиктер қазіргі оқушыларда оқуға қызығушылық төмендеген деген пікірде. Бұл құбылыстың маңызды себебі кітаптан бөлек өзге де ақпарат көздері, ғаламтор желісі, бұқаралық ақпарат құралдарының пайда болуы. Бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығының төмендеуі оқу үдерісінің толыққанды жүзеге аспауы деген пікір қалыптасқан, ол бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастырудың неғұрлым тиімді технологияларын іздеуді қажет етеді.

«Оқырмандық қызығушылық» ұғымын алғаш рет Х.Д. Алчевский, Н.А. Рубакин қарастырса, бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастыру Г.И. Богин, Л.Г. Жабицкая, В.А. Левин және тағы басқалардың еңбектерінде көрініс тапқан. Психологиялық-педагогикалық еңбектерде «оқырмандық қызығушылық» ұғымына бірнеше анықтамалар берілген. Е.П. Климова «тар мағынада оқырмандық қы-

зығушылық – оқуға қызығушылық ретінде, яғни жаз-баша формада берілген өзгенің сөйлеу әрекетінің мәнін түсінуге ұмтылысы және қажеттілігі» деп жазған. Бұл қызығушылық түрі оқу үдерісіне енді ғана қосылған балаға қатысты айтылады. Мұнда мәтіндегі сөздердің негізгі мағынасын түсінуге ұмтылыс байқалады, ол көп жағдайда өз білігін қоршаған ортаға көрсетуге талпынумен қатар жүреді [2, 117–118 бб.].

Егер оқырмандық қызығушылықты неғұрлым кең мағынада қарастыратын болсақ, онда ол кітаптарда берілген жинақталған адамзат тәжірибесіне оқырманның белсенді қатынасының байқалуын білдіреді. Бұл қызығушылық жинақталған тәжірибені әдебиет көздерінен өзбетінше алуға ұмтылыста пайда болады. Оқырман кітапқа барынша назар аударуы үшін, мақсат қоя отырып бағдарлануы үшін міндетті түрде сезімдік және ақыл-ой белсенділігі көрініс табуы қажет.

Оқырмандық қызығушылық баланы қолына кітап алып, ондағы жазылғанды оқып, одан жағымды сезімге бөленіп, ләззат алуы және оқылған мазмұннан алған әсерін жеткізе алуы тиіс болатындай қозғаушы күш болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығының даму дәрежесін зерттеу нәтижесінде ғалымдар төмендегідей үш категорияны анықтаған:

— енжар даму (білім алушы қолына кітап алып, ондағы суреттерді бей-жай, мақсат қоймастан көреді, қызығушылығы, белсенділік болмайды, оқығанынан алған әсері еш байқалмайды);

— белсенді даму (білім алушы оқуға ұмтылады, бірақ еш мақсат көздемейді, кейде өз әсерін көрнекі түрде көрсетеді);

— мақсат көздеу (білім алушы үнемі кітап оқуға ұмтылысын білдіреді, суреттерді қарайды, өзбетінше оқуға тырысады).

Бастауыш сынып оқушысының оқырмандық қызығушылығы — бұл феномен, ол оқушының танымдық белсенділігімен, танымдық қызығушылығымен байланысты болады және сезімге бай болуы мен шығармаға қатысты алғанда өзіндік оқуға деген көзқарасымен, оқырмандық әрекетті жүзеге асыруға ішкі мотивацияның тұрақты болуымен сипатталады.

Әдебиет:

1. Тумова З.В. Формирование читательских интересов у младших школьников // Наука и современность. — 2014. — № 30. — С. 87–91.
2. Қлимова Е.П. Формирование читательских интересов младших школьников через технологию осознанного чтения // Обучение и воспитание: методика и практика. — 2013. — № 7. — С. 117–119.
3. Жукова И.Г. Педагогическая система развития читательского интереса младших школьников средствами этнопедагогика: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Саратов, 2004. — 24 с. — С. 18.

Бүгінгі күні бастауыш сынып мұғалімі бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік беретін түрлі педагогикалық құралдар қолдануда. Барлығы да мұғалімнің мүмкіндіктері мен қабілетіне, оның тәжірибесі мен құзыреттілігіне, сондай-ақ білім беру ұйымының мүмкіндіктеріне байланысты.

Әдебиеттерде берілген бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастырудың бірнеше құралын қарастырайық. Мысалы, Е.П. Қлимованың еңбегінде оқушының саналы түрде кітап оқуына мүмкіндік беретін түрлі тапсырмаларды қолдану қажеттігін айтқан [2, 119 б.]. Олар:

1. Сөзбен лексикалық жұмыс жүргізілетін тапсырмалар. Бұл тапсырмалар сөздің мағынасын барынша кең, оңтайлы түсінуге мүмкіндік береді.

2. Оқылған мәтіннің мазмұнын, жанрлық ерекшеліктерін, сезімдік сипаттамасын болжай алу білігін қалыптастыратын мағынаны тануға бағытталған тәсілдер қолданылатын тапсырмалар.

3. Шығарманы саналы қабылдай отырып, өңдеуге, таратуға бағытталған әдістемелік тәсілдерді қамтитын тапсырмалар.

И.Г. Жукова өз зерттеуінде бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастыру үшін төмендегідей педагогикалық құралдар тиімді екенін айтады: сурет, музыкамен сүйемелденетін кіріктірілген сабақтар өткізу; ертегіге негізделген мәтіндерді қамтитын жаттығулар қолдану; әдебиет кейіпкерлерін қолдана отырып, ойын, топтық, жұптық жұмыстар, диалогтар ұйымдастыру; шығарма жазу [3].

Аталған құралдар әдебиеттік оқу сабақтарында тиімді. Ал сыныптан тыс жұмыстар ретінде кітаптың құндылығын түсіндіру мақсатындағы әңгімелесу, дөңгелек үстел, кітапханаға саяхат сабағын, ақын-жазушылармен кездесу, «Белсенді оқырман» сайысын т.б. шараларды ұйымдастыру тиімді болмақ.

Бастауыш сынып оқушысының оқуға деген ұмтылысын, оқырмандық қызығушылық қалыптастыратын қай әдісті алып қарасақ та, барлығын дұрыс ұйымдастыра алу, мақсатқа қол жеткізу ұстаздың педагогикалық шеберлігіне байланысты.

Nonverbal communication in different cultures

Сыдыкова Айнур Калиевна¹, магистр, оқытушы;
Туребаева Айдана Елубековна², магистр, оқытушы

¹«Мұрагер» мектебі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

²№ 176 орта мектеп (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Man needs to communicate with others in his daily life. Daily activities show that many activities cannot be performed without communicating with others. Many researchers and experts have defined communication. For example, Aristotle defined communication as the use of available sources to find a way to encourage others to express their ideas and opinions. The aim of communication is to develop motivation in the addressee.

Communication means social development and the source of culture and spiritual development so the lack of communication leads to a relative static state in human life which prevents any kind of social development.

Scholars of the field of education should firstly acquire the information and skills which are required to communicate well with students. Various methods of communication suggest the skills as those of the relationship between voluntary and involuntary, formal and informal, one-sided and two-way, verbal and non-verbal communication.

The simple act of communication between people carried out not only a verbal way but also through an emotional and practical way, that is by means of gestures, mimicry, intonation and many other elements of nonverbal communication.

Communication is a difficult process of interaction between people, information consisting in exchange and also in perception and understanding by each other. Subjects of communication are living beings, people. In general, communication is typical to any living beings, but only at the level of the person process communication becomes conscious, connected by verbal and nonverbal acts. The person transferring information is called a communicator, receiving it — the recipient. It is possible to single out a number of aspects in communication: contents, purpose and means.

Nonverbal communication is better known as language of poses and gestures, includes all forms of self-expression of the person which don't lean on words. Psychologists consider that nonverbal signals are the most important condition of effective communication. Why nonverbal signals are so important in communication?

People perceive about 70% of information on visual channel.

Nonverbal signals allow to understand true feelings and thoughts of the interlocutor; our attitude towards the interlocutor isn't seldom formed under the influence of the first impression, and in turn it is the result of influence of non-verbal factors — look, views, manners, style of clothes, etc.

Nonverbal communication is different from person to person and especially from one culture to another. Cultural background defines their non-verbal communication

as many forms of non-verbal communications like signs and signals are learned behavior.

As there are differences in meanings of non-verbal communication, miscommunication can occur when inter-cultural people communicate. People can offend others without meaning due to their cultural differences in nonverbal communication. Facial expressions are mostly similar in most cultures as many of them like smile and cry are innate.

For instance, you are European, you are traveling to Japan and you don't speak Japanese. You don't have a translator or a dictionary and you can only use non-verbal communication to communicate with people.

Nods might also mean different things causing problems like when the person nods to say «yes», other people might understand it as «no». In Japan, when you nod, they can just take it as a signal that you are listening to them.

Some of the nonverbal communication differences in different cultural are: Western cultures mostly consider eye contact to be a good gesture. It shows attentiveness, confidence and honesty. Other cultures such as Asian, Middle Eastern do not take it as a good expression. It is taken as a rude and offensive expression.

Unlike in Western cultures taking it as respectful, other do not consider it that way. In Eastern cultures women should especially not have eye contact with men as it shows power or interest. In some cultures, whereas, gazes are taken as a way of expression. Staring is taken as rude in most cultures. Gestures such as thumbs up can be interpreted differently in different cultures. It is taken as «Okay» sign in many cultures whereas is taken as a vulgarism in others like Latin American cultures and in Japan some even take it as money. Some cultures take snapping fingers to get the attention of a waiter as alright whereas some take it as disrespect and very offensive. Showing feet is taken as offensive in some Middle Eastern cultures. Some cultures take pointing fingers as insulting too. In Polynesia, people stick out their tongue to greet people which is taken as a sign of mockery in most of other cultures. Touches are taken as rudeness in most cultures. Shaking hands is considered to be acceptable in many. Similarly, acceptability of kissing, hugs, and many other touches are different in different cultures. People in Asia are more conservative in these types of non-verbal communication. Patting head or shoulder also has different meanings in different cultures. In some Asian cultures patting children's head is very bad signal as head is taken to be sacred. Middle Eastern countries take touch between people from opposite genders is taken as bad character.

Where and how you are touched or touch changes the meaning of touch. So, you must be careful when you visit a new place.

The British, being notoriously undemonstrative, keep emotions hidden from public view so as not to make anyone uncomfortable. First, in British culture the language of gestures is not frequently used and only the most basic gestures are performed. Overdoing a gesture can sometimes come across as aggressive behavior. Second, with regard to eye contact, Britons show a tendency to keep it relatively short, as it can provoke misunderstandings between people. Direct eye contact may be misinterpreted as hostility and aggressiveness. If you are talking to a group, then make eye contact with all people, and do not focus your attention on one person alone. Third, the idiom «keep a stiff upper lip» describes an attribute of British people, who display fortitude in the face of adversity and exercise self-restraint in the expression of emotion. During meetings, this means your British

colleagues will approach business with an air of formality and detachment. What is more, British culture shuns physical contact. Except for the handshake, other forms of touching behavior are inappropriate in business relations. Last but not least, one should not ignore object communication, of which the most common form is clothing. Conservative dress is the norm for both men and women in British business culture, where darker colors (black, dark blue, charcoal grey) and heavier fabrics (wool) predominate.

Non-verbal communication is an extremely complex integral part of overall communication skills. However, people are often totally unaware of their non-verbal behavior. Basic awareness of non-verbal communication strategies, over and above what is actually said, can help to improve interaction with others. Knowledge of these signs can be used to encourage people to talk about their concerns and can lead to a greater shared understanding, which is, after all, the purpose of communication.

References:

1. Birdwhistell R. Kinesics and Context. — University of Pennsylvania press, 1970.
2. Jones L., Alexander R. International Business English. A course in Communication skills. — Cambridge University Press, 1993.
3. Нұржанова З. Невербальные средства общения: гендерный аспект: автореферат
4. Ешимов М. Ым семантикасы: универсалды және ұлттық табиғаты.
5. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас негіздері. — Алматы, 2002.
6. Кирилина А. В. Особенности мужского и женского вербального поведения.
7. Головин Б. Н. Вопросы социальной дифференциации языка // Вопросы социальной лингвистики. — Л.: Наука. — С. 22.
8. Цибуля Н. Б. Некоторые аспекты жестовой коммуникаций в отношении к просодии и тексту // Сборник научных трудов МГПИИЯ им М. Тореца. — М., 1984. — Вып. 230. — 320 с.

Молодой ученый

Международный научный журнал
№ 4.1 (242.1) / 2019

Выпускающий редактор Г. А. Кайнова
Ответственный редактор О. А. Шульга
Художник Е. А. Шишков
Подготовка оригинал-макета П. Я. Бурьянов, М. В. Голубцов, О. В. Майер

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются.
За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.
Материалы публикуются в авторской редакции.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ №ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г.
ISSN-L 2072-0297
ISSN 2077-8295 (Online)

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый»
Номер подписан в печать 06.02.2019. Дата выхода в свет: 13.02.2019.
Формат 60 × 90/8. Основной тираж номера: 500 экз., фактический тираж спецвыпуска: 16 экз. Цена свободная.

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.
Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.
E-mail: info@moluch.ru; <https://moluch.ru/>
Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.